

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΧΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Διαμεθοδικές κοινωνικές παρεμβάσεις σε καταστάσεις κρίσης»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: «Διαμεθοδικές παρεμβάσεις σε μετακινούμενους πληθυσμούς»

«Στρατηγική επιπολιτισμού και ικανοποίηση από τη ζωή σε δεύτερης γενιάς μετανάστες αφρικανικής καταγωγής στην Ελλάδα»

Μεταπτυχιακός φοιτητής: Χαλιέντ Ταχίρ

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Δρ. Παπαδάκη Βασιλεία

ΗΡΑΚΛΕΙΟ, 2020

*Copyright © Ταχίρ Χαλιέντ, 2020. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.
Η εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου Κρήτης: «Διαμεθοδικές Κοινωνικές Παρεμβάσεις σε Καταστάσεις Κρίσης»
κατεύθυνση: Διαμεθοδικές παρεμβάσεις σε μετακινούμενους πληθυσμούς*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Παπαδάκη Βασιλεία για την πολύτιμη καθοδήγηση και την συνεχή υποστήριξη καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας εργασίας. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τους ερωτώμενους της έρευνας για την συνεργασία, την παραχώρηση του χρόνου τους, καθώς και την εμπιστοσύνη που μου έδειξαν. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους αυτούς που με την καθημερινή τους υποστήριξη και συμπαράσταση συνέβαλαν ώστε να πετύχω το στόχο μου.

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνηθεί ποιά στρατηγική επιπολιτισμού χρησιμοποιούν οι «δεύτερης γενιάς μετανάστες» αφρικανικής καταγωγής στην Ελλάδα, καθώς και το επίπεδο ικανοποίησης που οι ίδιοι εκτιμούν ότι έχουν στην παρούσα φάση της ζωής τους. Ειδικότερα, μελετήθηκαν οι παράγοντες και οι αιτίες που καθορίζουν την επιλογή της στρατηγικής αυτής και πώς η στρατηγική που επιλέγουν επηρεάζει την ικανοποίηση από την ζωή τους. Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε ήταν ποιοτική και για την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της θεματικής ανάλυσης. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι, οι ερωτώμενοι επιλέγουν ως στρατηγική επιπολιτισμού την εναρμόνιση και οι παράγοντες που επηρεάζουν την συγκεκριμένη στρατηγική είναι: η σχέση με τους γονείς τους, οι κοινωνικές σχέσεις και οι φίλίες, τα συναισθήματα τους για τις χώρες υποδοχής και προέλευσης, το χρώμα του δέρματός τους, η επιλογή της χώρας διαμονής και ο αυτοπροσδιορισμός. Επιλέγοντας την διατήρηση των πολιτισμικών στοιχείων της χώρας καταγωγής και ενσωματώνοντας στοιχεία της χώρας προέλευσης, οι ερωτώμενοι, κατάφεραν να είναι ικανοποιημένοι από την ζωή τους και να επιτύχουν σε κάποιους τομείς, μέσω της καθημερινής επαφής με τους γηγενείς και τον προσωπικό τους αγώνα για επιτυχία και ευημερία. Ωστόσο, δεν έκρυψαν ότι έμμεσα ή άμεσα, λόγω διαφορετικότητας, έχουν βιώσει διακρίσεις οι οποίες δυσκολεύουν «ομαλή» ένταξη ή ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία και συνεπώς την ικανοποίησή τους από την ζωή. Τέλος, βρέθηκε ότι η συμπεριφορά των γηγενών απέναντι στους ερωτώμενους παίζει σημαντικό ρόλο και επηρεάζει την ικανοποίησή τους από την ζωή τους. Δηλαδή, ένα σημαντικό κομμάτι της ικανοποίησης από την ζωή τους αφορά το θέμα της ενσωμάτωσής τους στην κοινωνία υποδοχής.

Λέξεις – Κλειδιά: στρατηγική επιπολιτισμού, ικανοποίηση από την ζωή, δεύτερη γενιά μεταναστών, αφρικανική καταγωγή, διακρίσεις.

Abstract

The present qualitative study examines the acculturation strategies adopted by "second generation immigrants" of African heritage in Greece, as well as their life satisfaction. Moreover, the present study examines the factors that determine the choice of the preferred strategy and if and in what way the adopted strategy affects their life satisfaction. The method of thematic analysis was used in the analysis. The sample consisted of ten adult "second generation immigrants" of African heritage living in different parts of Greece. The findings showed that integration was the preferred strategy (in the present case, a strong sense of belonging to the two countries) and the factors that determine their choice of the aforementioned strategy were: their relationship with their parents, their social relationships, their feelings about the host countries and their background, their skin color, their choice of country of residence and self-determination. By maintaining their heritage culture and identity and at the same time engaging with others outside their own group, some respondents succeeded in certain areas of their lives and managed to connect with the larger society through daily contact with the dominant group and their personal struggle for success and prosperity in Greece. As far as life satisfaction is concerned, findings indicate that it is affected by the second-generation immigrants' acceptance by the host society. Furthermore, findings revealed that experiences of discrimination affected second-generation immigrants' life satisfaction and their desire for integration in the Greek society.

Keywords: acculturation strategy, life satisfaction, second generation immigrants, African heritage, discrimination.

Πίνακας περιεχομένων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	2
Περίληψη	3
Εισαγωγή	7
A ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ	9
Κεφάλαιο 1: Μετανάστευση	9
1.1 Ιστορική ανασκόπηση.....	9
1.2 Μετανάστες δεύτερης γενιάς	10
1.3 Νομικό πλαίσιο περί ιθαγένειας:.....	11
1.4 Χαρακτηριστικά πρώτης και δεύτερης γενιάς	13
Κεφάλαιο 2: Επιπολιτισμός	16
2.1 Εισαγωγή	16
2.2 Θεωρητικό υπόβαθρο	16
2.3 Στρατηγικές επιπολιτισμού.....	18
Κεφάλαιο 3: Η ικανοποίηση από την ζωή (life satisfaction) και στρατηγικές επιπολιτισμού	21
B ΜΕΡΟΣ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ-ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	23
Κεφάλαιο 4: Μεθοδολογία.....	23
4.1 Σκοπός	23
4.2 Ερευνητικά Ερωτήματα	23
4.3 Μεθοδολογία.....	24
Κεφάλαιο 5: Αποτελέσματα έρευνας	29
5.1 Η στρατηγική της εναρμόνισης.....	29
5.2 Παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή της εναρμόνισης ως στρατηγικής επιπολιτισμού.....	33
5.3 Η επιρροή της ταυτότητάς τους ως μετανάστες 2ης γενιάς αφρικανικής καταγωγής στην ικανοποίηση από την ζωή	37
5.4 Τομείς που αντιμετωπίζουν δυσκολίες για να νιώσουν ικανοποίηση και που προκαλούν δυσαρέσκεια	40
5.5 Τομείς που είναι ικανοποιημένοι από την ζωή τους.....	41
6. Η ικανοποίηση από την ζωή και η στρατηγική της εναρμόνισης	42
Κεφάλαιο 7: Τελική συζήτηση-Προτάσεις.....	46
7.1 Τελική συζήτηση	46
7.2 Προτάσεις.....	53

Βιβλιογραφία:	57
Παράρτημα	66
<i>Οδηγός συνέντευξης</i>	66

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθεί ποιά στρατηγική επιπολιτισμού χρησιμοποιούν οι δεύτερης γενιάς μετανάστες αφρικανικής καταγωγής στην Ελλάδα, καθώς και το επίπεδο ικανοποίησης που οι ίδιοι εκτιμούν ότι έχουν στην παρούσα φάση της ζωής τους. Πιο συγκεκριμένα, στόχος είναι να ανιχνευτούν οι παράγοντες και οι αιτίες που καθορίζουν την επιλογή της στρατηγικής αυτής και πώς η στρατηγική που επιλέγουν επηρεάζει την ικανοποίηση από την ζωή τους.

Η προσπάθεια αυτή θα βασιστεί στην θεωρία του επιπολιτισμού όπως αυτή χρησιμοποιείται στην διαπολιτισμική ψυχολογία από τους Sam και Berry (2006). Κατά τους Redfield, Linton και Herskovits (1936) επιπολιτισμός είναι *“οι αμοιβαίες μεταβολές που προκύπτουν όταν άτομα ή ομάδες από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο έρχονται σε άμεση και διαρκή επαφή”*. Οι μεταβολές που προκύπτουν κατά την επαφή των μεταναστών με το ευρύτερο πλαίσιο είναι συνδεδεμένες με τη διατήρηση ή την αποποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς της χώρας προέλευσης και την ανάπτυξη ή αποφυγή σχέσεων με την ευρύτερη κοινωνία στην οποία ζουν. Αυτές οι διεργασίες δείχνουν τον προσανατολισμό των μεταναστών και των παιδιών τους και αντιστοιχούν συνδυαστικά σε τέσσερις στρατηγικές επιπολιτισμού, οι οποίες αποτυπώνουν τους τρόπους που σχετίζονται με τα μέλη της κοινωνίας υποδοχής και της χώρα προέλευσης. Πρόκειται για την εναρμόνιση, την αφομοίωση, το διαχωρισμό και την περιθωριοποίηση (Sam, 1998; Roccas, Horenczyk, & Schwartz, 2000; Sam & Berry, 2006). Όπως υποστηρίζει ο Zhou (1997), καθοριστικοί παράγοντες επιλογής των στρατηγικών επιπολιτισμού είναι οι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες της χώρας υποδοχής, οι γλωσσικές δεξιότητες, η ηλικία της μετανάστευσης, οι οικογενειακοί δεσμοί, οι κοινωνικές σχέσεις με μέλη της κοινωνίας υποδοχής και προέλευσης, καθώς και οι προκλήσεις (π.χ. ρατσισμός) που αντιμετωπίζουν στη χώρα υποδοχής.

Θα διερευνηθεί επίσης το κατά πόσον οι μετανάστες δεύτερης γενιάς αφρικανικής καταγωγής στην Ελλάδα είναι ικανοποιημένοι από την ζωή τους. Οι μελέτες (πχ. Shin & Johnson, 1978; Neto 1995; Arpino & de Valk, 2018), έδειξαν ότι η ικανοποίηση αυτή μπορεί να προκύπτει κυρίως από τις κοινωνικές τους σχέσεις και επαφές. Σημαντικοί όμως παράγοντες που ενισχύουν επίσης το αίσθημα ικανοποίησης

από την ζωή τους είναι η κατάσταση της υγείας τους, η ποιότητα της εργασίας τους, η ελευθερία των επιλογών τους και η συμμετοχή τους στα κοινά (Argino & de Valk, 2018). Είναι λοιπόν σημαντικό να κατανοηθεί και κατά πόσον η στρατηγική επιπολιτισμού που επιλέγουν τους βοηθάει σε αυτήν την αναζήτηση του αισθήματος ικανοποίησης από την ζωή τους. Όπως αναφέρουν οι Berry και Hou (2017), η ικανοποίηση από την ζωή έρχεται και από τις στρατηγικές που επιλέγουν.

Σύμφωνα με τα παραπάνω θα απαντηθούν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιά στρατηγική επιπολιτισμού επιλέγουν οι δεύτερης γενιάς μετανάστες αφρικανικής καταγωγής στην Ελλάδα;
- Ποιοι παράγοντες επηρεάζουν την επιλογή της συγκεκριμένης στρατηγικής;
- Σε γενικές γραμμές, στην παρούσα φάση, αισθάνονται ικανοποιημένοι από τη ζωή τους οι δεύτερης γενιάς μετανάστες αφρικανικής καταγωγής στην Ελλάδα;
- Τέλος, εάν η στρατηγική που επιλέγουν επηρεάζει την ικανοποίηση από την ζωή τους και αν ναι, με ποιόν τρόπο

Αν και υπάρχουν πολλές έρευνες στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία πάνω στην «προσαρμογή» των μεταναστών αλλά και των παιδιών τους στις διάφορες κοινωνίες (Grant, 2007; Dennis, Basañez, & Farahmand, 2010; Besevegis & Pavlopoulos, 2008) ελάχιστες από αυτές αφορούν τη δεύτερη γενιά Αφρικανών μεταναστών (πχ. Σορώτου, 2014).

A ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

Κεφάλαιο 1: Μετανάστευση

1.1 Ιστορική ανασκόπηση

Το φαινόμενο της μετανάστευσης παρατηρείται σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας των ανθρώπινων κοινωνιών, αλλά και πριν από τη διαμόρφωσή τους. Μεταξύ του 1821 και του 1924 περίπου 55 εκατομμύρια Ευρωπαίοι μετανάστευσαν στις υπερατλαντικές χώρες, εκ των οποίων 34 εκατομμύρια περίπου στις ΗΠΑ (Χαλιάπα, 2009).

Οι μετακινήσεις των πληθυσμών προκαλούνται από πολλές αιτίες: οικονομικές ανισότητες, αναζήτηση καλύτερης ζωής, πόλεμοι, βία με τις επακόλουθες εκτοπίσεις. Σε αυτές θα μπορούσαν να προστεθούν οι ραγδαίες δημογραφικές εξελίξεις σε διεθνές επίπεδο, καθώς και η ανάγκη των ανεπτυγμένων χωρών για εργατικό δυναμικό (Sam & Berry, 2006; Χαλιάπα, 2009).

Το κύριο κύμα μετανάστευσης που σημειώνεται από τη δεκαετία του 1980 κατευθύνεται προς τις χώρες της Νότιας Ευρώπης (Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα) και όχι μόνο προς τις παραδοσιακές χώρες υποδοχής μεταναστών, δηλαδή τις δυτικοευρωπαϊκές ανεπτυγμένες χώρες και τις Η.Π.Α. Από χώρος λοιπόν αποστολής μεταναστών, η Νότια Ευρώπη, κυρίως, μετατρέπεται σε χώρο υποδοχής εργατών από την ίδια την ευρωπαϊκή περιφέρεια και τις χώρες της Αφρικής και της νοτιοανατολικής Ασίας.

Σημαντικό ρόλο στην κινητικότητα αυτή έπαιξαν, μεταξύ άλλων, η πτώση των καθεστώτων στις πρώην Σοσιαλιστικές χώρες και οι ανακατατάξεις στα Βαλκάνια. Οι οικονομικοί και πολιτικοί μετανάστες και πρόσφυγες που δημιουργήθηκαν εισήλθαν στις χώρες της Ν. Ευρώπης και έγιναν μόνιμοι πληθυσμοί με ή «χωρίς χαρτιά» (Προκοπάκης, 2010). Έτσι εκτός από τα οικονομικά προέκυψαν και τα κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά ζητήματα στις χώρες υποδοχής (Χαλιάπα, 2009)

1.2 Μετανάστες δεύτερης γενιάς

Στόχος των μεταναστών που ήρθαν στην Ελλάδα (ιδιαίτερα στις αρχές της δεκαετίας του '90 και ύστερα) ήταν η εργασία, χωρίς να απορρίπτουν την προοπτική μακροχρόνιας διαμονής, που είχε ως αποτέλεσμα, οι μετανάστες να προσπαθούν να οργανώσουν την ζωή τους μέσα στην ελληνική επικράτεια είτε φέρνοντας μαζί τα μέλη της οικογένειάς τους, είτε δημιουργώντας απογόνους προσδοκώντας ένα καλύτερο μέλλον για αυτούς και τα παιδιά τους. Έτσι, γεννιούνται ή έρχονται στην Ελλάδα σε πολύ νεαρή ηλικία παιδιά μεταναστών τα οποία δημιουργούν ιδιαίτερους δεσμούς με το κράτος και την κοινωνία. Με αποτέλεσμα, η Ελλάδα από χώρα αποστολής μεταναστών, να βρεθεί αντιμέτωπη με νέα διλήματα πολιτικής ως χώρα υποδοχής μεταναστών. Η μεγάλη και ξαφνική εισροή μεταναστών ιδιαίτερα από την δεκαετία του '90 και ύστερα, βρήκε την ελληνική πολιτεία και κοινωνία απροετοίμαστες. Αυτό άλλωστε φαίνεται ξεκάθαρα από την απουσία νομικού- θεσμικού πλαισίου, που να αφορά την μετανάστευση και ειδικότερα την δεύτερη γενιά (Πολυτήρα, 2011).

Σύμφωνα με την διεθνή βιβλιογραφία, ως δεύτερη γενιά, αποκαλούνται οι κατηγορίες παιδιών που έχουν κοινό γνώρισμα, ότι ο ένας ή οι δύο γονείς τους είναι μετανάστες. Έτσι, έχουμε, 1) παιδιά που έχουν και τους δύο γονείς ή μόνο τον έναν γονέα μετανάστη (συνήθως τον πατέρα), 2) παιδιά που γεννήθηκαν στην χώρα υποδοχής, 3) παιδιά που μένουν στην χώρα υποδοχής με τους γονείς τους, 4) παιδιά που πρόσφατα επαναπατρίστηκαν (Κασιμάτη, 1983).

Στην παρούσα εργασία ο όρος «μετανάστης δεύτερης γενιάς» χρησιμοποιείται καταχρηστικά, καθώς τα άτομα του εξεταζόμενου δείγματος έχουν την ελληνική ιθαγένεια (πλην ενός). Σε κάθε περίπτωση, με τον συχνό όρο «δεύτερη γενιά μετανάστες» δεν αντιπροσωπεύονται με σαφήνεια τα παιδιά των μεταναστών, διότι στην πραγματικότητα δεν είναι μετανάστες/στριες, είναι παιδιά από οικογένειες μεταναστών. Τα παιδιά αυτά, δεν έχουν γνωρίσει άλλη πατρίδα, λαμβάνουν την ελληνική εκπαίδευση και έχουν δεσμούς με την ελληνική κοινωνία (Σορώτου, 2014).

Τα παιδιά των μεταναστών, νομικά, μπορούν να καταταγούν σε διάφορες ομάδες. Αν ήρθαν νόμιμα ή παράνομα, αν ήρθαν με τους γονείς τους ή μόνοι τους, αν ενώθηκαν με την οικογένειά τους ή γεννήθηκαν στην Ελλάδα και είναι έφηβοι ή μεγαλύτερης ηλικίας

με γονείς που ήρθαν πολύ νωρίτερα (π.χ. εθνοτικές ομάδες Αφρικανών και Αιγύπτιων) (Χαλιάπα, 2009).

1.3 Νομικό πλαίσιο περί ιθαγένειας:

Το ζήτημα της μετανάστευσης, στην Ελλάδα, βρίσκεται διαρκώς στην επικαιρότητα τα τελευταία χρόνια εξαιτίας του ρυθμού αύξησης των μεταναστών, αλλά και των ετερόκλητων απόψεων όσον αφορά τις προτεινόμενες πολιτικές. Είναι χαρακτηριστικό ότι, ενώ από το 1929 μέχρι το 1991 το νομικό πλαίσιο για τη μετανάστευση παρέμενε αμετάβλητο, μεταξύ του 2001-2010 έχουν ψηφιστεί τέσσερις νόμοι για τη ρύθμιση θεμάτων, όπως η είσοδος και διαμονή των μεταναστών, η κοινωνική ένταξή τους και η απόδοση ελληνικής ιθαγένειας (Παυλόπουλος, Μπεζεβέγκης, & Γεωργαντή, 2012).

Η ελληνική πολιτεία το 2010, για την διασφάλιση της διαμονής των παιδιών των μεταναστών δεύτερης γενιάς και την ίση απόλαυση δικαιωμάτων με τους Έλληνες πολίτες, εισάγει το νόμο 3838/2010. Ο συγκεκριμένος νόμος επιδιώκει να θέσει τέλος στην ομηρία των παιδιών των μεταναστών, διότι πιο πριν, τα περισσότερα από αυτά, περνούσαν σε ένα μη νόμιμο καθεστώς μόλις ενηλικιώνονταν, καθώς δεν υπήρχε κάποιος νόμος που τους αναγνώριζε ως Έλληνες πολίτες ή ως νόμιμους μετανάστες. *“Για πρώτη φορά σχετικοποιείται η αρχή του δικαίου του αίματος και εισάγεται νέο σύστημα κριτηρίων βασισμένο στο δίκαιο του εδάφους που σημαίνει, διευκόλυνση των παιδιών των μεταναστών για την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας”* (Πολυτήρα, 2011).

Ωστόσο, κάποιους μήνες αργότερα, το Συμβούλιο της Επικρατείας, με την απόφαση 350/2011, έκρινε αντισυνταγματικό τον νόμο και πλέον εισάγονται νέες προϋποθέσεις για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας. Μετά από πολλές διαβουλεύσεις, η ελληνική πολιτεία το 2015, εισήγαγε τον νόμο 43/32. Ο συγκεκριμένος νόμος τροποποιείται διαρκώς, διότι από το 2015 και μετά η ελληνική πραγματικότητα έχει αλλάξει, ιδιαίτερα και με την υποδοχή των προσφύγων. Πάντως γίνεται μια προσπάθεια αντιμετώπισης του θέματος ως ένα βήμα προς την εξάλειψη της περιθωριοποίησης των

παιδιών των μεταναστών από την κοινωνία στην οποία γεννήθηκαν, μεγάλωσαν, σπούδασαν και που είναι άλλωστε η μόνη που γνώρισαν (Πολυτήρα, 2011).

Παρακάτω αναφέρονται τα πιο σημαντικά άρθρα του νόμου περί ιθαγένειας που αφορούν την δεύτερη γενιά:

1. Τέκνο αλλοδαπών που γεννιέται στην Ελλάδα θεμελιώνει δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας υπό τις εξής προϋποθέσεις:

«α) Της εγγραφής του στην Α' τάξη ελληνικού σχολείου της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και της συνέχισης παρακολούθησης ελληνικού σχολείου κατά το χρόνο υποβολής της δήλωσης – αίτησης.

β) Της προηγούμενης συνεχούς νόμιμης διαμονής του ενός εκ των γονέων του επί πέντε τουλάχιστον έτη πριν από τη γέννησή του.

Αν το τέκνο γεννήθηκε πριν τη συμπλήρωση της ως άνω πενταετούς διαμονής, το δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας θεμελιώνεται με τη συμπλήρωση δεκαετούς συνεχούς νόμιμης διαμονής του γονέα.

γ) Της νόμιμης διαμονής των γονέων του και της κατοχής από έναν τουλάχιστον εξ αυτών ενός εκ των κατωτέρω τίτλων διαμονής κατά το χρόνο υποβολής της δήλωσης – αίτησης.

γα) άδειας επί μακρόν διαμένοντος,

γβ) άδειας διαμονής αόριστης διάρκειας ή δεκαετούς διάρκειας

γγ) εγγράφου πιστοποίησης μόνιμης διαμονής πολίτη της Ε.Ε.»

2. Ανήλικος αλλοδαπός που κατοικεί μόνιμα και νόμιμα στην Ελλάδα:

«α) Θεμελιώνει δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας λόγω φοίτησης σε ελληνικό σχολείο, εφόσον έχει ολοκληρώσει επιτυχώς την παρακολούθηση είτε εννέα τάξεων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είτε έξι τάξεων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η φοίτηση στο νηπιαγωγείο δεν προσμετράται. Η επιτυχής ολοκλήρωση της απαιτούμενης φοίτησης αποδεικνύεται με σχετική βεβαίωση της αρμόδιας αρχής.

β) Αλλοδαπός που κατοικεί μόνιμα και νόμιμα στην Ελλάδα και είναι απόφοιτος Τμήματος ή Σχολής ελληνικού ΑΕΙ ή ΤΕΙ θεμελιώνει δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας εφόσον διαθέτει απολυτήριο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ελληνικού σχολείου στην Ελλάδα. Η δήλωση-αίτηση υποβάλλεται εντός αποκλειστικής προθεσμίας τριών (3) ετών από την ημερομηνία αποφοίτησης από Τμήμα ή Σχολή ελληνικού ΑΕΙ ή ΤΕΙ» (<https://www.e-nomothesia.gr/kat-ithageneia/n-4332-2015.html>).

1.4 Χαρακτηριστικά πρώτης και δεύτερης γενιάς

Οι μετανάστες ερχόμενοι σε μια νέα χώρα διαφέρουν από τα μέλη της κοινωνίας στην οποία επιχειρούν να ενταχθούν εξαιτίας των διαφορετικών οικονομικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και νομικών ιδιαιτεροτήτων τους. Οι περισσότεροι έχουν οικονομικά προβλήματα και επιζητούν, τις περισσότερες φορές, παράνομη εργασία. Αυτό σημαίνει ότι η διαβίωσή τους στην χώρα υποδοχής καθιστά την παρουσία τους διακριτή και συνάμα κοινωνικά ευάλωτη. Βρίσκονται συνέχεια σε μια διαδικασία προσέγγισης της κοινωνίας υποδοχής και αποστασιοποίησης από την χώρα αποστολής και ως ενδιάμεσο σταθμό, συνήθως, καταφεύγουν στις μεταναστευτικές κοινότητες για να μπορέσουν να κατανοήσουν την νέα και άγνωστη για αυτούς κοινωνία. Για την πρώτη γενιά μεταναστών η διαδικασία αυτή έχει σύντομη χρονική διάρκεια. Τις περισσότερες φορές, θεωρούν ότι θα συγκεντρώσουν κάποια χρήματα και θα επιστρέψουν πολύ γρήγορα στην χώρα τους, όχι μόνο οικονομικά αλλά και κοινωνικά αναβαθμισμένοι (Χαλιάπα, 2009).

Όσο για τα παιδιά των μεταναστών, η κατάσταση είναι διαφορετική. Τα παιδιά αυτά έχουν μεγαλώσει και εκπαιδευτεί σε μια χώρα διαφορετική από των γονιών τους και σε πολλές περιπτώσεις, δεν έχουν αναγνωριστεί ως πολίτες της χώρας εγκατάστασης ακόμη και όταν ενηλικιωθούν (Χαλιάπα, 2009; Σορώτου, 2014).

Πέρα από το νομικό πλαίσιο, η δεύτερη γενιά έρχεται αντιμέτωπη και με το οικογενειακό-κοινωνικό πλαίσιο και μεγαλώνει και διαμορφώνεται κάτω από ιδιόζουσες συνθήκες, που επηρεάζουν έμμεσα ή άμεσα όλη τους την ανάπτυξη και την ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία υποδοχής (Κασσιμάτη, 1983; Bolognani, 2014).

Οι Portes και Zhou (1993), ήταν από τους πρώτους που ερέυνησαν το θέμα της δεύτερης γενιάς. Στην επιτόπια έρευνα που πραγματοποίησαν στους μετανάστες από την Αϊτή και των παιδιών τους, στο Μαϊάμι και συγκεκριμένα στο Liberty City, μια πόλη που ζουν Αφρο-Αμερικάνοι, αναφέρουν ότι οι Αϊτινοί είναι έντονα προσανατολισμένοι στην διατήρηση μιας ισχυρής εθνικής ταυτότητας, την οποία συνδέουν τόσο με την αλληλεγγύη της κοινότητας όσο και με τα κοινωνικά δίκτυα που προάγουν την ατομική επιτυχία. Οι Αϊτινοί γονείς προσπαθώντας να ενσταλάξουν την εθνική υπερηφάνεια, έρχονται σε σύγκρουση με τα παιδιά τους (Portes & Zhou, 1993). Τα παιδιά της κοινότητας, οι ντόπιοι, βλέπουν τους νεαρούς Αϊτινούς στερεοτυπικά, κοροϊδεύοντας τα Γαλλικά και την Αϊτινή

τους προφορά. Ως αποτέλεσμα, τα παιδιά της δεύτερης γενιάς της Αϊτής να βρίσκονται σε σύγκρουση ιδεών και αξιών. Για να παραμείνουν Αϊτινοί, θα πρέπει να αντιμετωπίσουν τα στερεότυπα και τις επιθέσεις που δέχονται στο σχολείο, εάν γίνουν Αμερικανοί, μαύροι Αμερικανοί, θα ξεχαστούν τα όνειρα των γονιών τους να πετύχουν στην Αμερική με βάση την εθνοτική αλληλεγγύη και διατήρηση της ταυτότητας (Portes & Zhou, 1993). Έτσι μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η διαδικασία ένταξης ή ενσωμάτωσης και συνεπώς της ανάπτυξης της δεύτερης γενιάς, διαφέρει από αυτήν της πρώτης. Όμως, ο τρόπος και ο βαθμός ενσωμάτωσης της πρώτης επηρεάζει τον τρόπο και τον βαθμό ενσωμάτωσης της δεύτερης. Οι Portes και Zhou στην έρευνά τους, παρατήρησαν μια κατάτμηση στην διαδικασία της ενσωμάτωσης (segmented assimilation) της δεύτερης γενιάς.

Ο Rumbaut (1994), σε έρευνα για την εθνοτική ταυτότητα και την αυτοεκτίμηση των δεύτερης γενιάς μεταναστών στις ΗΠΑ, υποδεικνύει ότι η ενσωμάτωση της σημερινής δεύτερης γενιάς είναι πιθανόν να είναι κατακερματισμένη (segmented) και *“να ακολουθεί διαφορετικές οδούς προς την ενηλικίωση, ανάλογα με τις συνθήκες, το πλαίσιο, την ευαλωτότητα, την οικογενειακή δομή και το άτομο”*. Όπως υποστηρίζουν οι Portes και Zhou (1993), *«το ερώτημα είναι σε ποιο τομέα της αμερικανικής κοινωνίας εντάσσεται μια συγκεκριμένη ομάδα μεταναστών»*. Έτσι, ένα μονοπάτι είναι το μονοπάτι της μίμησης της λευκής μεσαίας τάξης και ένας αντίθετος τύπος προσαρμογής μπορεί να οδηγήσει στην προς τα κάτω κινητικότητα σε χαμηλότερες κοινωνικές βαθμίδες. Ωστόσο προσθέτουν και μια τρίτη εκδοχή, την διαδικασία με την οποία οι ομάδες μεταναστών υιοθετούν ορισμένα χαρακτηριστικά από την χώρα υποδοχής, διατηρώντας ταυτόχρονα τα στοιχεία της δικής τους κουλτούρας. Υποστηρίζουν πως με αυτό τον τρόπο, διατηρώντας δηλαδή ισχυρούς δεσμούς με τις παραδόσεις και τις αξίες των εθνοτικών τους ομάδων και υιοθετώντας πολιτιστικές αξίες και συμπεριφορές των ομάδων της χώρας υποδοχής, τα παιδιά των μεταναστών μπορούν να επιτύχουν ανοδική κοινωνική κινητικότητα στο νέο τους περιβάλλον (Rumbaut, 1994). Καθοριστικοί παράγοντες της επιλογής των τριών αυτών εκδοχών είναι οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της χώρας υποδοχής, οι γλωσσικές δεξιότητες, η ηλικία στην οποία μετανάστευσαν, οι οικογενειακοί δεσμοί, οι κοινωνικές σχέσεις με μέλη της κοινωνίας υποδοχής και προέλευσης, καθώς και οι προκλήσεις (π.χ. ρατσισμός) που αντιμετωπίζουν στη χώρα υποδοχής (Portes & Zhou, 1993; Zhou, 1997; Rumbaut, 2015). Οι διαφορετικοί αυτοί τρόποι ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς,

συνοδεύονται και από αλλαγές του χαρακτήρα και της σημασίας της εθνικότητας και καταγωγής, επομένως θα οδηγήσουν σε διαφορετικές διαδικασίες σχηματισμού της ταυτότητας της (Portes & Zhou, 1993) .

Κεφάλαιο 2: Επιπολιτισμός

2.1 Εισαγωγή

Η επαφή μεταξύ ανθρώπων από διαφορετικές κουλτούρες δεν είναι καινούριο φαινόμενο. Ιστορικά ο άνθρωπος έχει ταξιδέψει σε όλο τον κόσμο για διάφορους λόγους: είτε σε αναζήτηση πιο πράσινων βοσκοτόπων, είτε για να φύγει από τον τόπο του λόγω διωγμών και καταστροφών, είτε για εμπορικούς λόγους, είτε για να κατακτήσει άλλες περιοχές και να αποικίσει σε άλλους τόπους. Όλες αυτές οι μετακινήσεις έχουν ως αποτέλεσμα την συνάντηση ανθρώπων από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο. Αυτή η διαδικασία, οδήγησε σε αλλαγές στα αρχικά πρότυπα της ζωής και τον πολιτισμό των λαών, καθώς και στο σχηματισμό νέων κοινωνιών. Η συνάντηση των πολιτισμών και οι επακόλουθες αλλαγές είναι αυτό που συλλογικά έχει γίνει γνωστό ως *επιπολιτισμός* (Berry, 2005; Sam & Berry, 2006).

Αν και η θεωρία του επιπολιτισμού είναι παλιά, τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μεγάλη αύξηση του ερευνητικού ενδιαφέροντος στον τομέα της ψυχολογίας. Άρχισαν να εμφανίζονται βιβλία και άρθρα σχετικά με τον επιπολιτισμό την δεκαετία του 1980 και του 1990 και συνεχίστηκαν μέχρι σήμερα. Το αυξημένο ενδιαφέρον για την θεωρία του επιπολιτισμού αποδίδεται σε δύο βασικά ζητήματα: α) την αύξηση της παγκόσμιας μετανάστευσης και προσφυγιάς και β) στην αυξανόμενη σημασία της κατανόησης της σχέσης μεταξύ του πολιτισμού και της ανθρώπινης συμπεριφοράς, (βλ. Sam & Berry, 2006; Schwartz, Unger, Zamboanga, & Szapocznik, 2010 για σχετική ανασκόπηση).

2.2 Θεωρητικό υπόβαθρο

Η θεωρία των Redfield et al. (1936), θεωρείται πλέον η πιο κλασσική θεωρία του όρου επιπολιτισμός. Όπως προαναφέρθηκε, επιπολιτισμός είναι *“οι αμοιβαίες μεταβολές που προκύπτουν όταν άτομα ή ομάδες από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο έρχονται σε*

άμεση και διαρκή επαφή” (Παυλόπουλος κ.ά., 2009). Στην παραπάνω θεώρηση τρία στοιχεία είναι πολύ σημαντικά, *η επαφή, η αμοιβαιότητα και οι αλλαγές/ μεταβολές των ομάδων ή των ατόμων* (Sam, 2006).

Επαφή: πολύ σημαντικό στοιχείο για την θεωρία του επιπολιτισμού. Η επαφή, εμπεριέχει την συνάντηση των δύο πολιτισμών, δύο ομάδων ή ατόμων από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο σε «πρώτο χρόνο» (Sam & Berry, 2006).

Αμοιβαία επιρροή: στην παραπάνω θεωρία του Redfield et al. (1936), για τον επιπολιτισμό, συνεπάγονται αμοιβαίες επιρροές όπου και οι δύο ομάδες επηρεάζουν η μια την άλλη. Ωστόσο, λόγω των διαφορών εξουσίας, από την άποψη της οικονομικής ισχύος, της στρατιωτικής δύναμης ή της αριθμητικής ανωτερότητας, πάντα θεωρούμε ότι η μια ομάδα, η κυρίαρχη ομάδα, είναι αυτή που ασκεί περισσότερο επιρροή στις υπόλοιπες μη κυρίαρχες ομάδες σε μια κοινωνία. Όπως αναφέρουν οι Sam και Berry (2006), αυτή η υπόθεση συνέβαλε προφανώς στην μονόπλευρη θεώρηση του επιπολιτισμού δηλαδή στις αλλαγές που συμβαίνουν στην μη κυρίαρχη ομάδα. Είναι σημαντικό οι μελέτες του επιπολιτισμού να δίνουν την ίδια προσοχή στις αλλαγές που συμβαίνουν και στην κυρίαρχη ομάδα. Είναι σημαντικό να υποδείξουμε ότι η κυριαρχία δεν θεωρείται αναγκαία προϋπόθεση για την πραγματοποίηση της αλλαγής μιας ομάδας (Sam, 2006; Alba & Nee, 1997).

Αλλαγή: μια εγγενής πτυχή της επαφής είναι η αλλαγή που περιλαμβάνει μια διαδικασία που είναι δυναμική και ένα αποτέλεσμα που μπορεί να είναι σχετικά σταθερό. Ωστόσο, από ψυχολογική άποψη, όπου οι αλλαγές μπορεί να περιλαμβάνουν προσωπικές ιδιαιτερότητες όπως αξίες, συμπεριφορές και θέματα ταυτότητας, δεν είναι πάντα εύκολο να προσδιοριστεί η προέλευση της αλλαγής, διότι όλοι οι άνθρωποι υφίστανται τέτοιες αλλαγές στην πορεία της ζωής τους (Sam, 2006; Brown, Gibbons, & Hughes, 2013).

Οι αλλαγές στην θεωρία του επιπολιτισμού συχνά θεωρούνται ότι είναι μόνο σε πολιτισμικό επίπεδο. Ο Berry (2006), επεσήμανε ότι οι αλλαγές γίνονται και σε φυσικό επίπεδο (π.χ. προσωρινή εγκατάσταση προσφύγων σε χώρους φιλοξενίας) και σε βιολογικό επίπεδο (π.χ. η αλλαγή στην ανθεκτικότητα μιας ομάδας σε διάφορες

αρρώστιες) και σε πολιτικό επίπεδο (π.χ. αλλαγές στην μεταναστευτική πολιτική μιας χώρας, λόγω εισροής μεταναστευτικών πληθυσμών) και σε οικονομικό επίπεδο (π.χ. συνεισφορά των ξένων εργατών στην οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας) και σε κοινωνικό επίπεδο (π.χ. η αποδοχή ή μη αποδοχή των μεταναστών σε μια κοινωνία). Ωστόσο, οι σχέσεις της κοινωνίας με τους μετανάστες προσδιορίζονται βάσει της μεταναστευτικής πολιτικής που εφαρμόζει κάθε χώρα υποδοχής και των στρατηγικών που αναπτύσσουν οι ίδιοι οι μετανάστες ως προς την παρουσία και την επιβίωσή τους σε έναν νέο τόπο. Οι μετανάστες, έχουν ανάγκες και συμφέροντα άρα δεν πρέπει να θεωρούνται παθητικοί δέκτες ενός συστήματος, αλλά ως άτομα που έχουν την ικανότητα να δράσουν (Προκοπάκης, 2010).

2.3 Στρατηγικές επιπολιτισμού

Στην κοινωνιολογία της μετανάστευσης υπάρχουν παραδοσιακά δυο συλλογισμοί. Ο πρώτος συνδέεται με το ταξίδι και ο δεύτερος με την εγκατάσταση του μετανάστη. Η πρώτη προσέγγιση επικεντρώνεται στις αιτίες της μετανάστευσης και στις πολιτικές των κρατών αποστολής και υποδοχής. Η δεύτερη, μελετά την ένταξη των μεταναστών και τη δυνατότητα ή μη πρόσβασης στους κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς θεσμούς στη χώρα υποδοχής. Ωστόσο, η ύπαρξη του μετανάστη δεν αρχίζει τη στιγμή της άφιξής του στη χώρα υποδοχής, αλλά *«μεταναστεύει μαζί με την ιστορία του»*, δηλαδή μαζί με τις παραδόσεις του, που χαρακτηρίζουν την ίδια την προσωπικότητά του (Προκοπάκης, 2010). Όλα τα παραπάνω στοιχεία συνυπολογίζονται, βεβαίως, όταν διερευνώνται τα ζητήματα της προσαρμογής του μετανάστη στην κοινωνία υποδοχής, δηλαδή, τις βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες αλλαγές (συναισθηματικές, συμπεριφορικές και γνωστικές) που απορρέουν από τις διαδικασίες επιπολιτισμού (Παυλόπουλος κ.ά., 2009).

Ένα άλλο ζήτημα που τίθεται στο φαινόμενο της μετανάστευσης είναι η εικόνα του μετανάστη, ο οποίος προβάλλεται άλλοτε ως εργάτης και άλλοτε ως ξένος.

Στην πρώτη περίπτωση η κοινωνία υποδοχής αντιλαμβάνεται τον μετανάστη ως εργατικό δυναμικό που θα επιστρέψει στη χώρα του μόλις λήξει η σύμβαση εργασίας του. Η δεύτερη περίπτωση αναφέρεται στην πολιτισμική διάσταση και στην ένταξη του μετανάστη στο

διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον. Αυτό γίνεται περισσότερο αντιληπτό από την κοινωνία υποδοχής, από τη στιγμή που ο μετανάστης αρχίζει να εγκαθίσταται και ξεκινά να δημιουργεί την δική του οικογένεια (Προκοπάκης, 2010).

Σύμφωνα με τους Sam και Berry (2006), οι μετανάστες, αλλά και οι κοινωνίες υποδοχής, καλούνται να τοποθετηθούν απέναντι σε δυο ερωτήματα: πρώτον, πόσο σημαντική θεωρείται η διατήρηση των παραδόσεων και της ταυτότητας της εθνοπολιτισμικής ομάδας καταγωγής; και δεύτερον, πόσο σημαντική θεωρείται η σύναψη σχέσεων των μεταναστών με μέλη της κοινωνίας υποδοχής; Από τη συνδυαστική απάντηση, θετική ή αρνητική, στα παραπάνω ερωτήματα προκύπτουν τέσσερις στρατηγικές:

- η εναρμόνιση/πολυπολιτισμικότητα (υψηλή πολιτισμική διατήρηση, υψηλή διαπολιτισμική επαφή),
- η αφομοίωση/συγχώνευση (χαμηλή πολιτισμική διατήρηση, υψηλή διαπολιτισμική επαφή),
- η περιθωριοποίηση/αποκλεισμός (χαμηλή πολιτισμική διατήρηση, χαμηλή διαπολιτισμική επαφή) και
- ο διαχωρισμός/διακρίσεις (υψηλή πολιτισμική διατήρηση, χαμηλή διαπολιτισμική επαφή) (Παυλόπουλος κ.ά., 2009).

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους (Motti-Stefanidi, Pavlopoulos, Obradović, & Masten, 2008):

Η εναρμόνιση είναι συνυφασμένη με την μεικτή πολιτισμική ταυτότητα, η οποία ενσωματώνει τα στοιχεία της χώρας προέλευσης και της κοινωνίας υποδοχής. Η σύνθεση των δύο πολιτισμικών στοιχείων στην ταυτότητα του ατόμου οδηγεί σε εσωτερική ισορροπία και καλή ψυχική υγεία.

Η αφομοίωση των μεταναστών συνεπάγεται την εγκατάλειψη της παραδοσιακής πολιτισμικής ταυτότητας και τη σύναψη σχέσεων κατά κύριο λόγο με άτομα της κοινωνίας υποδοχής.

Η στρατηγική της περιθωριοποίησης, χαρακτηρίζεται από έλλειψη ενδιαφέροντος και αδυναμία επαφής τόσο με την εθνοτική ομάδα όσο και με την ευρύτερη κοινωνία. Η περιθωριοποίηση, έχει συσχετιστεί με σύγχυση ταυτότητας, υπερβολικές απογοητεύσεις, αρνητικά συναισθήματα και προβλήματα ψυχικής υγείας (Motti-Stefanidi et al., 2008).

Τέλος, ο διαχωρισμός χαρακτηρίζεται από την προσκόλληση του ατόμου στην εθνοτική του ομάδα, τη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας και την υποτίμηση των νέων πολιτισμικών στοιχείων. Οι μετανάστες που υιοθετούν τη στρατηγική του διαχωρισμού εξιδανικεύουν την χώρα προέλευσης με αποτέλεσμα να έχουν δυσκολίες στην απόκτηση καινούργιων δεξιοτήτων (π.χ. εκμάθηση της γλώσσας, σύναψη κοινωνικών σχέσεων) και συσχετίζεται με μειωμένο βαθμό ψυχοκοινωνικής προσαρμογής (π.χ. ανεργία) και χαμηλό επίπεδο ικανοποίησης από τη ζωή (Παυλόπουλος κ.ά., 2009).

Κεφάλαιο 3: Η ικανοποίηση από την ζωή (life satisfaction) και στρατηγικές επιπολιτισμού

Η αναζήτηση των καλύτερων δεικτών ενσωμάτωσης των μεταναστών στη χώρα υποδοχής αποτελούσε πάντα ζητούμενο για την κοινωνιολογία της μετανάστευσης (Safi, 2009). Ένας απλός και αποτελεσματικός τρόπος μελέτης των δεικτών αυτών, σύμφωνα με την Safi (2009), είναι η καταγραφή της υποκειμενικής αντίληψης των μεταναστών και των παιδιών τους για τη δική τους ποιότητα ζωής στις χώρες υποδοχής. Οι Arpino και de Valk (2018), για τον ορισμό της ικανοποίησης από την ζωή, υποστηρίζουν ότι *“ο μόνος που γνωρίζει πραγματικά αν αισθάνεται καλά είναι το ίδιο το άτομο”*. Η καλή υγεία, η ποιότητα της εργασίας και οι σχέσεις, η ελευθερία επιλογής και η πολιτική συμμετοχή, ο υψηλότερος βαθμός εμπιστοσύνης στην κοινότητα του καθενός, συμβάλλουν στην υψηλότερη ικανοποίηση από τη ζωή. Επιπλέον, οι κοινωνικές σχέσεις και οι επαφές θεωρούνται ότι είναι το κλειδί για την ικανοποίηση από την ζωή στην πλειοψηφία των ομάδων (Arpino & de Valk, 2018). Οι μελέτες των Heath, Rothern, & Klipi (2008) για τους μετανάστες που ζουν στην Δυτική Ευρώπη, έδειξαν ότι οι μετανάστες με την πάροδο του χρόνου αρχίζουν και συμπεριφέρονται όλο και περισσότερο σαν τους γηγενείς που σημαίνει πως με αυτό τον τρόπο εντάσσονται στην χώρα υποδοχής και συνεπώς τα επίπεδα ικανοποίησης τους είναι υψηλά (Heath et al., 2008). Ωστόσο, άλλες μελέτες σχετικά με την ικανοποίηση από τη ζωή δείχνουν ότι αυτό δεν συμβαίνει.

Η Safi (2009) έδειξε, ότι στην Ευρώπη οι μετανάστες αναφέρουν σημαντικά χαμηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή σε σύγκριση με τους γηγενείς Ευρωπαίους και αυτό το χάσμα δεν εξαφανίζεται από την επόμενη γενιά ή κατά την διάρκεια παραμονής τους. Αυτό εξηγείται εν μέρει από τις διακρίσεις που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες και οι απόγονοι τους στη χώρα υποδοχής (Safi, 2009).

Με την μετάβαση σε ένα νέο κοινωνικό περιβάλλον, που χαρακτηρίζεται από διαφορετικές αξίες και προκαταλήψεις, τα άτομα που μεταναστεύουν, συχνά, βιώνουν έντονο στρες, σωματική και ψυχολογική κόπωση. Βασικοί παράγοντες που συμβάλλουν στις παραπάνω δυσκολίες είναι η πίεση που βιώνουν (καθώς προσπαθούν να προσαρμοστούν στο νέο κοινωνικό τους πλαίσιο) και η εμπειρία των διακρίσεων (Berry

& Kim, 1988; Rogler, 1994; Berry & Sabatier, 2010). Εξαιτίας αυτών, η μετανάστευση είναι συχνά μια διαδικασία που απαιτεί σημαντικές αλλαγές στην αυτοαντίληψη και τη συμπεριφορά των ατόμων (Hormuth, 1990). Ωστόσο, η μετανάστευση, μπορεί να φέρει νέες ευκαιρίες και εξέλιξη στο άτομο (Roccas et al., 2000). Όπως προσθέτει ο Sam (1998), το γενικό συμπέρασμα σε πολλές μελέτες που διεξήχθησαν για τις στρατηγικές επιπολιτισμού και την ικανοποίηση από την ζωή των μεταναστών στις διάφορες κοινωνίες είναι, ότι η μετανάστευση δεν οδηγεί απαραίτητα τα άτομα σε αδιέξοδο και μη ικανοποίηση από την ζωή τους. Σε αυτή τη κατεύθυνση, οι Berry και Hou (2017) αναφέρουν πως αυτό εξαρτάται και από τις στρατηγικές που επιλέγουν. Στην ποσοτική έρευνα που έκαναν για τις στρατηγικές επιπολιτισμού και την ικανοποίηση από την ζωή των μεταναστών και των παιδιών τους στον Καναδά, διαπίστωσαν ότι όσοι χρησιμοποίησαν τις στρατηγικές εναρμόνισης και αφομοίωσης είχαν τα υψηλότερα ποσοστά ικανοποίησης από τη ζωή, ενώ όσοι επέλεξαν ως στρατηγική τον διαχωρισμό (δηλαδή την προσκόλληση στην εθνοτική τους ομάδα, τη διατήρηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας και την υποτίμηση των πολιτισμικών στοιχείων της χώρας υποδοχής) είχαν σημαντικά χαμηλότερα ποσοστά ικανοποίησης (Berry & Hou, 2017).

Η ικανοποίηση από τη ζωή είναι μια σημαντική πτυχή της ζωής των μεταναστών και των παιδιών τους καθώς μπορεί επίσης να δείξει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται την καθημερινότητά τους (Arpino & de Valk, 2018). Είναι σημαντικό, λοιπόν, να κατανοηθεί κατά πόσον οι στρατηγικές επιπολιτισμού που επιλέγει η δεύτερη γενιά βοηθούν στο αίσθημα της ικανοποίησης από την ζωή τους.

B ΜΕΡΟΣ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ-ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Κεφάλαιο 4: Μεθοδολογία

4.1 Σκοπός

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνηθεί ποιά στρατηγική επιπολιτισμού χρησιμοποιείται από τους δεύτερης γενιάς μετανάστες αφρικανικής καταγωγής στην Ελλάδα, καθώς και οι παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή της στρατηγικής αυτής. Επιπλέον, σκοπός ήταν να ανιχνευτεί το επίπεδο ικανοποίησης που οι ίδιοι εκτιμούν ότι έχουν στην παρούσα φάση της ζωής τους και πώς η στρατηγική που επιλέγουν επηρεάζει την ικανοποίηση από την ζωή τους.

4.2 Ερευνητικά Ερωτήματα

- Ποιά στρατηγική επιπολιτισμού επιλέγουν οι δεύτερης γενιάς μετανάστες αφρικανικής καταγωγής στην Ελλάδα;
- Ποιοι παράγοντες επηρεάζουν την επιλογή της συγκεκριμένης στρατηγικής;
- Σε γενικές γραμμές, στην παρούσα φάση, αισθάνονται ικανοποιημένοι από τη ζωή τους οι δεύτερης γενιάς μετανάστες αφρικανικής καταγωγής στην Ελλάδα;
- Τέλος, εάν η στρατηγική που επιλέγουν επηρεάζει την ικανοποίηση από την ζωή τους και αν ναι, με ποιόν τρόπο

4.3 Μεθοδολογία

Δείγμα έρευνας, πρόσβαση στο πεδίο

Τα κριτήρια που τέθηκαν εξ αρχής, για την επιλογή του δείγματος ήταν τα εξής:

- Η καταγωγή (ο ένας ή και οι δύο γονείς να είναι αφρικανικής καταγωγής)
- Να είναι ενήλικες που ανήκουν σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες
- Να μένουν σε διαφορετικά μέρη της Ελλάδας
- Να έχουν αποκτήσει την ελληνική παιδεία και να έχουν ολοκληρώσει τουλάχιστον την δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ανεξαρτήτως ιθαγένειας

Το δείγμα αποτελείται από δέκα ενήλικες «δεύτερης γενιάς μετανάστες» αφρικανικής καταγωγής που ζουν στην Αθήνα, την Κρήτη, την Θεσσαλονίκη και την Λάρισα. Αναλυτικότερα, πρόκειται για έξι άντρες και τέσσερις γυναίκες. Εξ αυτών οι έξι διαμένουν στο Ηράκλειο της Κρήτης, οι δύο στην Αθήνα, ένας στην Θεσσαλονίκη και άλλος ένας στην Λάρισα. Οι ηλικία τους κυμαίνεται από 21 έως 45 έτη.

Πιο συγκεκριμένα τα άτομα που μελετήθηκαν ήταν «δεύτερης γενιάς μετανάστες» αφρικανικής καταγωγής που:

- γεννήθηκαν στην Ελλάδα, των οποίων και οι δυο γονείς είναι από την Αφρική και άτομα που:
- γεννήθηκαν σε μια Αφρικανική χώρα, με πατέρα από την Αφρική και μητέρα Ελληνίδα. Όλοι οι ερωτώμενοι απέκτησαν την Ελληνική παιδεία και ως ενήλικες πια ζουν και εργάζονται στην ελληνική κοινωνία.

Η πρόσβαση στο πεδίο έγινε χρησιμοποιώντας αρχικά γνωστούς από την προσωπική μου ζωή, καθώς είμαι «δεύτερης γενιάς μετανάστης» αφρικανικής καταγωγής και στην συνέχεια, η επιλογή του δείγματος πραγματοποιήθηκε με την δειγματοληψία της χιονοστιβάδας (snowball sampling).

Οι συνεντεύξεις έγιναν μέσω skype και δια ζώσης. Για τις ανάγκες της συλλογής δεδομένων πραγματοποιήθηκε μαγνητοφώνηση και απομαγνητοφώνηση. Οι συνεντεύξεις διήρκησαν από αρχές Μαΐου έως τα τέλη Νοεμβρίου του 2019.

Τα χαρακτηριστικά των ερωτώμενων παρουσιάζονται παρακάτω στον **Πίνακα 1:**

Πίνακας 1:

ερωτώμενοι	Φύλο	ηλικία	Τόπος γέννησης	Τόπος διαμονής	Μορφωτικό επίπεδο	Οικογενειακή κατάσταση	Ελληνική Ιθαγένεια	Καταγωγή Μητέρας	Καταγωγή Πατέρα
E1	άνδρας	31	Κατάρ	Ηράκλειο Κρήτης	Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	έγγαμος	NAI	Ελλάδα	Σουδάν
E2	γυναίκα	27	Σουδάν	Ηράκλειο Κρήτης	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	άγαμη	NAI	Ελλάδα	Σουδάν
E3	γυναίκα	26	Ελλάδα	Ηράκλειο Κρήτης	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	άγαμη	NAI	Ελλάδα	Αίγυπτος
E4	άνδρας	42	Κένυα	Ηράκλειο Κρήτης	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	έγγαμος	NAI	Κένυα	Κένυα
E5	άνδρας	27	Σουδάν	Ηράκλειο Κρήτης	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	άγαμος	NAI	Ελλάδα	Σουδάν
E6	άνδρας	37	Ελλάδα	Αθήνα	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	άγαμος	NAI	Ελλάδα	Αίγυπτος
E7	άνδρας	34	Σουδάν	Λάρισα	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	έγγαμος	NAI	Ελλάδα	Σουδάν
E8	γυναίκα	28	Ελλάδα	Αθήνα	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	άγαμη	NAI	Κένυα	Νιγηρία
E9	άνδρας	35	Σουδάν	Θεσσαλονίκη	Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	άγαμος	NAI	Ελλάδα	Αίγυπτος
E10	γυναίκα	21	Ελλάδα	Ηράκλειο Κρήτης	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	άγαμη	ΌΧΙ	Νιγηρία	Νιγηρία

Είδος έρευνας

Το είδος της έρευνας που επιλέχθηκε είναι η ποιοτική. Επελέγη η ποιοτική έρευνα, διότι, δίνει την ευκαιρία μέσω της πραγματοποίησης συνεντεύξεων, οι ερωτώμενοι, να αφηγηθούν προσωπικές εμπειρίες και ιστορίες ζωής. Επιπρόσθετα, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στους τρόπους με τους οποίους ερμηνεύεται, βιώνεται και αναπαράγεται ο κοινωνικός κόσμος από τους δρώντες μέσα από την καθημερινότητα και την διάδραση. Επιδιώχθηκε, επομένως, να εξεταστούν τα ερευνώμενα φαινόμενα «εκ των έσω», μέσα δηλαδή από την οπτική, τις εμπειρίες και τις ιστορίες των ερωτώμενων (Τσιώλης, 2017).

Τρόπος συλλογής δεδομένων

Ως ερευνητικό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη, καθώς αυτή αποτελεί μια οργανωμένη συνομιλία μεταξύ του ερευνητή και του ερωτώμενου, δίνοντας ταυτόχρονα μια σχετική, αλλά και απαραίτητη, ελευθερία συζήτησης και αφήγησης των εμπειριών και ιστοριών των ερωτώμενων (Τσιώλης, 2017).

Αρχικά δημιουργήθηκε ένα πλάνο της συνέντευξης που λειτούργησε ως οδηγός παρέχοντας μια δομή. Το πρώτο σκέλος της συνέντευξης αποτελούνταν από πληροφορίες δημογραφικού χαρακτήρα των ερωτωμένων όπως: η ηλικία, ο τόπος γέννησης, ο τόπος διαμονής, το μορφωτικό επίπεδο, η οικογενειακή κατάσταση, η καταγωγή των γονιών τους και τέλος, εάν έχουν λάβει την ελληνική ιθαγένεια. Το δεύτερο σκέλος, περιλάμβανε ερωτήσεις ανοιχτού τύπου. Λόγω της «διπλής τους καταγωγής», ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να εκφράσουν το πώς αυτοπροσδιορίζονται: νοιώθουν Έλληνες, Αφρικανοί ή και τα δύο; Επίσης, τους ζητήθηκε να μιλήσουν για την στρατηγική επιπολιτισμού που έχουν επιλέξει, δηλαδή την συμπεριφορά και την στάση τους απέναντι στα μέλη της ελληνικής κοινωνίας και αν έχουν διατηρήσει ή όχι την πολιτισμική τους κληρονομιά. Επιπρόσθετα, τους ζητήθηκε να μιλήσουν για τους παράγοντες που τους βοηθούν στην επιλογή της συγκεκριμένης στρατηγικής και για τις συμπεριφορές που έχουν αντιμετωπίσει από τις κοινωνίες υποδοχής και προέλευσης λόγω διαφορετικότητας. Τέλος, τους ζητήθηκε να μιλήσουν για την παρούσα φάση της ζωής τους στην Ελλάδα, για το αν είναι ικανοποιημένοι από αυτήν και για τον τρόπο με τον οποίο η στρατηγική που έχουν επιλέξει τους βοηθάει στο να είναι ικανοποιημένοι από την ζωή τους.

Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων

Για την ανάλυση δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της θεματικής ανάλυσης. Η διαδικασία αυτή προϋποθέτει τον ενεργητικό και δημιουργικό ρόλο του ερευνητή, διότι ένα από τα πλεονεκτήματα της συγκεκριμένης ανάλυσης είναι ότι χαρακτηρίζεται από «ευελιξία», καθώς η επιλογή της ως μεθόδου ανάλυσης δεν προϋποθέτει, από μόνη της, τη δέσμευση των ερευνητών σε συγκεκριμένες επιστημολογικές θέσεις (Braun & Clarke, 2006).

Οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν και μετά το πέρας της διαδικασίας των συνεντεύξεων η καταγεγραμμένη συνομιλία μεταφέρθηκε με ακρίβεια σε γραπτό κείμενο (απομαγνητοφώνηση) σε ηλεκτρονικό υπολογιστή. Στην συνέχεια και σύμφωνα με το μοντέλο των Braun και Clark (2006), ακολουθήθηκαν τα παρακάτω βήματα: Το πρώτο βήμα ήταν η εξοικείωση με τα δεδομένα της έρευνας μέσω των επαναλαμβανόμενων αναγνώσεων. Το δεύτερο βήμα ήταν η κωδικοποίηση των δεδομένων. Το τρίτο και τέταρτο βήμα, ήταν η διαδικασία μετάβασης από τους κωδικούς στα θέματα. Ξεκίνησε δηλαδή η συγκέντρωση όλων των αποσπασμάτων που έχουν κωδικοποιηθεί και μετά από επανέλεγχο τους, έγινε προσπάθεια να συνδεθούν οι κωδικοί με θεματικούς άξονες. Το πέμπτο βήμα, ήταν η ονομασία των θεματικών αξόνων και το έκτο βήμα, η παρουσίαση των αποτελεσμάτων. Για την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων και την τεκμηρίωση των ευρημάτων επιλέχθηκαν και παρουσιάστηκαν αυτολεξεί αποσπάσματα (quotes) από τα λεγόμενα των ερωτώμενων.

Παρόλο που τα αποτελέσματα της μελέτης παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες στον αναγνώστη, οι οποίες θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν σε διάφορα επιστημονικά πεδία, δεν θα πρέπει να παραβλέπονται ο σκοπός της ποιοτικής έρευνας και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της.

Σχετικά με το σκοπό της ποιοτικής έρευνας είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι δεν αποσκοπεί στη γενίκευση των αποτελεσμάτων, αλλά στην ανάδειξη πληροφοριών που επιτρέπουν την βαθύτερη κατανόηση της ανθρώπινης εμπειρίας μέσα από την εκτενή μελέτη των συγκεκριμένων περιπτώσεων (Polit & Beck, 2010). Επιπλέον, σύμφωνα με τον Τσιώλη (2014), τα αποτελέσματα της ποιοτικής έρευνας δεν δύνανται να γενικευτούν καθώς «τα κοινωνικά φαινόμενα είναι πάντοτε ιδιαίτερα και εξελίσσονται σε συγκεκριμένο

χώρο και χρόνο και οι ανθρώπινες διαδράσεις έχουν πάντοτε πολλαπλές σημασίες που οδηγούν σε μία ασάφεια η οποία εμποδίζει τις γενικεύσεις».

Αν και τα αποτελέσματα της έρευνας δεν είναι γενικεύσιμα, είναι σημαντικό ότι θα δώσουν μια εικόνα για την ζωή των «δεύτερης γενιάς μεταναστών» αφρικανικής καταγωγής στην Ελλάδα.

Τρόπος άρσης δυσκολιών

Για να είναι αποδοτικές οι συνεντεύξεις έπρεπε να διεξαχθούν σε κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Πριν από την έναρξη της συνέντευξης οι ερωτώμενοι ενημερώθηκαν αναλυτικά για τον σκοπό της μελέτης. Επίσης ενημερώθηκαν πως η συμμετοχή τους στην συνέντευξη ήταν εθελοντική και ότι μπορούν να αποχωρήσουν από τη συνέντευξη σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή. Επιπλέον, διαβεβαιώθηκαν ότι η ανωνυμία και τα προσωπικά δεδομένα θα διαφυλαχθούν. Σύμφωνα με τον Γαλάνη (2017), με τον τρόπο αυτόν, οι ερωτώμενοι αντιλαμβάνονται τη διαδικασία της συνέντευξης, αυξάνεται η εμπιστοσύνη τους προς τους ερευνητές και παράλληλα, αυξάνεται και η πιθανότητα να συμμετάσχουν στη μελέτη. Επιπλέον, το γεγονός ότι και εγώ ανήκω στην ίδια ομάδα με τους ερωτώμενους (είμαι και εγώ «μετανάστης δεύτερης γενιάς» αφρικανικής καταγωγής) βοήθησε καθοριστικά στην δημιουργία αμοιβαίας εμπιστοσύνης και δεν υπήρχε άρνηση να εμπιστευτούν προσωπικά τους δεδομένα. Μάλιστα, το είδαν και σαν μια ευκαιρία να πουν την άποψή τους για την ζωή τους στην Ελλάδα.

Μια δυσκολία που παρουσιάστηκε ήταν να προσπαθήσω να αναθεωρήσω τις ήδη διαμορφωμένες απόψεις μου και να προσεγγίσω το θέμα της εργασίας όσο πιο «αντικειμενικά» γινόταν. Ιδιαίτερη δυσκολία ήταν να μην ερμηνεύω τα λεγόμενα των ερωτώμενων βάση των δικών μου συναισθημάτων και της δικής μου οπτικής. Χρειαζόταν λοιπόν να πάρω απόσταση και να μπω στην θέση του ερευνητή. Η μελέτη της βιβλιογραφίας με βοήθησε να είμαι πιο αντικειμενικός και να καταλάβω τον τρόπο ανάλυσης και προσέγγισης της εργασία μου. Ένας ακόμη βασικός παράγοντας που με βοήθησε, ήταν η άμεση επαφή και επικοινωνία που είχα με τους ερωτώμενους. Κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων συνειδητοποίησα ότι το κάθε άτομο είναι ξεχωριστό, έχει τα δικά του βιώματα, τον δικό του χαρακτήρα και την δική του «υποκειμενική» οπτική.

Κεφάλαιο 5: Αποτελέσματα έρευνας

5.1 Η στρατηγική της εναρμόνισης

Οι ερωτώμενοι φαίνεται να επιλέγουν ως στρατηγική επιπολιτισμού την εναρμόνιση η οποία ενσωματώνει τα στοιχεία της χώρας προέλευσης και της κοινωνίας υποδοχής. Πιο συγκεκριμένα, ο E7 αναφέρει.

Όταν είμαι στην Ελλάδα συμπεριφέρομαι σαν Έλληνας και όταν είμαι στο Σουδάν συμπεριφέρομαι σαν Σουδανός και μπορεί να κάνω το αντίθετο όταν είναι στο Σουδάν να συμπεριφερθώ σαν Έλληνας και όταν είμαι στην Ελλάδα να συμπεριφερθώ σαν Σουδανός! Μπορώ να τα κάνω και τα δύο γιατί τα έχω μέσα μου.. E7

Ορισμένοι από τους ερωτώμενους προέρχονται από διπλό οικογενειακό περιβάλλον (πατέρας από Αφρική και μητέρα Ελληνίδα). Η διπλή καταγωγή των γονιών τους, όπως αναφέρουν, είναι σημαντική και συμβάλλει στην επιλογή της στρατηγική της εναρμόνισης. Καθημερινά στη ζωή τους συναντούσαν και τις δύο κουλτούρες.

Δεν ξέρω εμένα τι με έχει βοηθήσει ακριβώς, αλλά πιστεύω μέσα σε αυτά τα χρόνια ότι η έντονη επαφή που έχω και με τους δύο κόσμους από μικρή ηλικία, δηλαδή εγώ δεν μπορώ να πω ότι η αραβική είναι η μητρική μου γλώσσα ή η ελληνική είναι η μητρική μου γλώσσα, εγώ χαρακτηρίζω ότι και οι δύο είναι οι μητρικές μου γλώσσες, είναι δύο γλώσσες που άκουσα στο σπίτι! E6

Επίσης, αν και έζησαν ένα μεγάλο χρονικό διάστημα στην Αφρική (Σουδάν), μεγάλωσαν και με ελληνικά πρότυπα επειδή η μητέρα τους είναι Ελληνίδα. Πήγαν σε ελληνικό σχολείο, δημιούργησαν φιλίες με Έλληνες του Σουδάν και επισκεπτόντουσαν την Ελλάδα συστηματικά. Ο τρόπος που μεγάλωσαν, βοήθησε στο να αισθάνονται την Ελλάδα και το Σουδάν χώρες τους.

*Ναι! με τους Έλληνες του Σουδάν, έχω κάνει πιο πολύ παρέα, γιατί εκεί μεγάλωσα, πιο πολύ ήμουνα με την Ελληνική παροικία γιατί πήγαινα και σε ελληνικό σχολείο! Με μεγάλωσαν αυτοί, αυτοί μου έμαθαν γράμματα, ήμουνα μαζί τους! Οπότε αυτοί θα είναι φίλοι μου, πρώτον! και δεύτερον, είναι η μάνα μου και ο πατέρας μου! Η μία είναι Ελληνίδα ο άλλος είναι Σουδανός, τρίτον, έχω κάτσει και στις δύο χώρες! Δηλαδή μου αρέσει και η μία χώρα και η άλλη! Και οι δύο χώρες αισθάνομαι ότι είναι δικές μου ... **E5***

Υπήρχαν και οι ερωτώμενοι οι οποίοι έχουν γεννηθεί και μεγάλωσει στην Ελλάδα, των οποίων και οι δύο γονείς είναι από την Αφρική. Για αυτούς η Ελλάδα είναι η χώρα τους. Αν και ζουν όλη τους την ζωή στην χώρα, δεν απαρνιούνται την αφρικάνικη τους καταγωγή. Η αφρικάνικη καταγωγή συνδέεται με τους γονείς τους.

*Είμαι Νιγηριανή γιατί αυτό είναι η μητέρα μου, αυτό είναι ο πατέρας μου... Ναι είμαι Νιγηριανή. Είμαι όμως γέννημα θρέμμα Ελλάδα, ξέρω περισσότερο την ιστορία της Ελλάδας, δεν έχω πάει ποτέ στη Νιγηρία, είμαι και Ελληνίδα. **E10***

Ωστόσο, όπως αναφέρουν οι ερωτώμενοι, τα διπλά μηνύματα από το σπίτι και την κοινωνία, οι αρνητικές συμπεριφορές από την κοινωνία προέλευσης και υποδοχής δυσκολεύουν την επιλογή της στρατηγικής της εναρμόνισης και την ένταξή τους. Ο Ε9 δηλώνει

*Εγώ πιστεύω, ότι τα περισσότερα παιδιά που είναι από δύο διαφορετικές εθνικότητες, να το θέσω έτσι, αντιμετωπίζουν ρατσισμό και από τις δύο πλευρές οπότε στην ουσία δεν καταφέρνουν να ενταχθούν κάπου αισθάνονται στο πουθενά δηλαδή ούτε Έλληνας ούτε Αφρικανός! Γιατί κανένας δεν σε αποδέχεται. Τα ερεθίσματα που δεχόμαστε είναι πολλά. Σπίτι, κοινωνία και πάει λέγοντας.. **E9***

Από την άλλη, το γεγονός ότι γνωρίζουν καλά την κουλτούρα της Αφρικής και της Ελλάδας, τους βοήθησε να αναπτύξουν την στρατηγική της εναρμόνισης. Όπως αναφέρει ο Ε7, μπορούν να «ισορροπήσουν» και στους δύο κόσμους και να ενσωματωθούν και στις δύο κοινωνίες.

Εμείς ξέρουμε καλά δύο διαφορετικές κουλτούρες, οι οποίες συνδέουν δύο διαφορετικούς κόσμους, ακραίους κόσμους μεταξύ τους! Και αυτή η αρμονία, θέλει τρομερή ισορροπία! Που πρέπει να τη βρεις εσωτερικά μέσα σου, να τη δουλέψεις και μετά σου βγαίνει αυτόματα! Αν με δεις στο Σουδάν, η συμπεριφορά, ο τρόπος που λειτουργούμε, τα ήθη και έθιμα που ακολουθούμε, η ενδυμασία, δεν θα μπορούσες να διανοηθείς ότι είμαι ξένος και δεν είμαι Σουδανός! Και το ίδιο εδώ στην Ελλάδα. E7

Επίσης, όπως δηλώνει η E10, αν και έχει γεννηθεί στην Ελλάδα, διατηρεί την πολιτισμική ταυτότητα της χώρας προέλευσής της, διότι γνωρίζει καλά την γλώσσα της εθνοτικής της ομάδας και ακολουθεί και τον τρόπο ζωής που της έμαθε η μητέρα της.

Δεν έχω χάσει τις ρίζες μου, είμαι θρήσκα, πάω στην αφρικάνικη εκκλησία των πεντηκοστιανών κάθε Κυριακή, Δευτέρα και Πέμπτη με την μητέρα μου και ξέρω την γλώσσα της φυλής μου.. E10

Την σύνδεση των δύο διαφορετικών κόσμων, την επιβεβαιώνει και η E2 με τις πράξεις της. Από την μια, διαφοροποιείται έντονα από τις κοπέλες που ζουν στο Σουδάν, ως προς την συμπεριφορά, τον τρόπο που ντύνεται, τον τρόπο σκέψης ακόμα και στις προγαμιαίες σχέσεις, λέγοντας πως ο τρόπος ζωής στην Ελλάδα της ταιριάζει περισσότερο - από την άλλη, ενσωματώνει και στοιχεία από το Σουδάν και αναφέρει ότι θα παντρευτεί με προξενιό, έναν άντρα που δεν έχει δει ποτέ.

Είναι ο τρόπος ζωής μου! Δεν κουμπώνει με κάτω. Είμαι πιο φιλελεύθερη από τις κοπέλες που είναι κάτω! Είμαι πιο εκφραστική από τις κοπέλες κάτω! Είμαι πιο εκδηλωτική από τις κοπέλες κάτω! [στο Σουδάν]- ο τρόπος που ντύνομαι! Που για κάτω είναι λίγο ταμπού ακόμα το στιλ μου, ο τρόπος ντυσίματος μου. Επίσης, ο τρόπος που σκέφτομαι... εεε... Για μένα κάποια πράγματα είναι ξεπερασμένα, πράγματα τύπου, να βγουν, ας πούμε, δύο άτομα σε ένα ραντεβού επειδή έχουνε μία σχέση! Αυτό είναι ξεπερασμένο για μένα! Για κάτω δεν είναι και τόσο ακόμα ξεπερασμένο! (Επαναλαμβάνοντας το επίθετο ξεπερασμένο/α, η E2 θέλει να τονίσει την πλέον θετική ή ουδέτερη στάση της για τις προγαμιαίες σχέσεις.

Φαίνεται ότι τέτοιες πρακτικές δεν της προκαλούν εντύπωση πια. Με αυτό τον τρόπο αντιτίθεται τόσο στα κορίτσια της ηλικίας της που ζουν στο Σουδάν, όσο και γενικότερα στην κοινωνία του Σουδάν, όπου τέτοιες πρακτικές δεν είναι επιτρεπτές εξαιτίας του ισλαμικού νόμου)

[...] Είμαι αρραβωνιασμένη! με Σουδανό! τώρα αρραβωνιάστηκα τον Φλεβάρη και τον Δεκέμβριο παντρεύομαι! Στο Σουδάν με προξενιό! E2

Για να κατανοηθεί η στρατηγική της εναρμόνισης, ο E1 δηλώνει ότι επιλέγει συγκεκριμένα «στοιχεία» από τις δύο χώρες που θεωρεί σωστά.

Εννοείται, εννοείται ανταλλάζω κουλτούρες! Αμα όμως δω κάτι το οποίο δεν μου αρέσει θα βάλω μπροστά το σουδανικό ναι! γιατί αυτό είναι το σωστό! Αυτό που προσπαθώ εγώ να κάνω είναι να επιλέγω από εδώ την Ελλάδα και από εκεί την Αφρική τα σωστά [στοιχεία].. Έναν χαρακτήρα μια συμπεριφορά που ξέρω από εδώ στην Ελλάδα είναι κάτι καινούργιο για εκεί γιατί να μην το δείξω και εκεί και να προσπαθήσω να το κάνω και εκεί κατάλαβες; και το αντίθετο, να το κάνω εδώ. Ας πούμε ο άλλος από το Σουδάν είναι καλός, έχει έναν χαρακτήρα, κάτι έχει και αυτός να σου δώσει.. και αυτό το πράγμα γιατί να μην το φέρω ας πούμε στην Ελλάδα ; Αφού δεν το έχουμε εδώ αυτό το style ας πούμε αυτό το στιλ του χαρακτήρα γιατί να μην κάνουμε ένα mix όλοι μαζί all for one and one for all; Εγώ πάω με αυτό το σκεπτικό. Βάζω δηλαδή και τα δύο... E1

Το να γνωρίζει κάποιος δύο διαφορετικές κουλτούρες, το αντιλαμβάνονται ως πλεονέκτημα και επειδή όλη τους την ζωή είναι ανάμεσα σε δύο διαφορετικούς κόσμους, έχουν μάθει να «ισορροπούν» ανάμεσα τους. Ο E9 μέσα από τα βιώματά του εξηγεί τον τρόπο που λειτουργεί η στρατηγική της εναρμόνισης.

Κοίταξε γενικά πλέον δεν το προσπαθώ γιατί είναι κάτι έμφυτο σε μένα. Το έχω εντρυφήσει, είναι... Είναι στην ουσία σαν να φοράς έναν μανδύα! Απλά επιλέγεις εκείνη την δεδομένη στιγμή, να τον βγάλεις και να φορέσεις έναν άλλον μανδύα.. θέλει πρακτική, εξάσκηση στη ζωή, για να το καταφέρεις... Γιατί στην ουσία, εμείς, έχουμε το πλεονέκτημα να γνωρίζουμε καλά δύο διαφορετικούς κόσμους!. Με την καλή έννοια είμαι χαμαιλέοντας! E9

5.2 Παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή της εναρμόνισης ως στρατηγικής επιπολιτισμού

Οι ερωτώμενοι κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων μίλησαν για πολλές πτυχές της προσωπικής και κοινωνικής τους ζωής, αρχίζοντας πολλές φορές από τα παιδικά τους χρόνια για να φτάσουν στο σήμερα. Μέσα από αυτές τις αφηγήσεις αφενός διαφαίνεται η μακρόχρονη διαδικασία που τους οδήγησε στην επιλογή της στρατηγικής της εναρμόνισης και αφετέρου αναδεικνύονται οι παράγοντες που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην επιλογή αυτή. Οι παράγοντες που τους οδήγησαν να επιλέξουν την εναρμόνιση ως στρατηγική επιπολιτισμού είναι οι εξής: η σχέση με τους γονείς τους, οι κοινωνικές σχέσεις και οι φιλίες, τα συναισθήματα των ερωτώμενων για τις χώρες υποδοχής και προέλευσης, το χρώμα του δέρματος, η επιλογή της χώρας διαμονής και ο αυτοπροσδιορισμός.

Η σχέση με τους γονείς

Σημαντικό ρόλο για την επιλογή της συγκεκριμένης στρατηγικής, έπαιξε η σχέση που έχουν οι ερωτώμενοι με τους γονείς τους. Έχουν πολύ στενό δεσμό με την οικογένεια και μιλούν με πολύ θερμά λόγια για αυτήν. Ακόμα και αν ζουν σήμερα μακριά από τους γονείς τους (πχ. οι γονείς έχουν επιστρέψει στην Αφρική), ή αν έχουν χάσει τον έναν από τους δυο γονείς (πέντε από αυτούς έχουν χάσει τον πατέρα τους), συνεχίζουν να τους αγαπούν, θεωρώντας πάντα την οικογένεια ιερή.

Είναι πολύ ιερό πράγμα η οικογένεια E3

Είναι πολύ κακό να κόβεις επαφές με την οικογένεια σου... E2

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι όλοι οι ερωτώμενοι, ο καθένας και η καθεμιά με τον δικό τους τρόπο, μίλησαν για την σημαντικότητα της σχέσης με την οικογένεια και για το πόσο δεμένοι είναι και με την μητέρα και τον πατέρα τους.

Εντάξει, εγώ είμαι πολύ κολλητή με τη μητέρα μου.. E10

έχω αδυναμία στον μπαμπά μου και αυτός μου έχει αδυναμία, ίσως επειδή είμαι μοναχοκόρη! E3

Όπως δηλώνει η E2, πολλές συνήθειες και πολιτισμικές αξίες τις πήρε από τους γονείς της. Η στενή σχέση και η αγάπη που έχει για τους γονείς της είναι παράγοντες που κρατάνε «ζωντανά» τα πολιτισμικά στοιχεία που έχει μάθει από το σπίτι της.

Είμαστε πιο οικογενειακοί, αγαπάμε την οικογένειά μας πιο πολύ, είμαστε πιο πολύ δεμένοι. Οπότε εδώ στην Κρήτη, μου λένε: “ είσαι τόσο δεμένη με τη μαμά σου, και με την οικογένειά σου; μπράβο!, εμείς δεν το έχουμε εδώ!” επίσης με ρωτάνε ας πούμε “μα! δεν μπορείς να βγεις το βράδυ, λόγω καταγωγής;”, πολλά πράγματα! Τα οποία για μένα είναι standard, όχι λόγω καταγωγής, από το σπίτι μου, από την οικογένειά μου, για εδώ είναι παράξενο! Δεν υπάρχουν αυτά τα standard! ή αυτές οι σκέψεις! Θα σου πω μία ιστορία! Όταν ήμουνα μικρή 10-11 χρονών κάθε βδομάδα θέλαμε να πάμε στον ελληνικό σύλλογο στο Σουδάν και ο πατέρας μου έβαζε τον M. να μας πάει, υπήρχε όμως κανόνας 11:00 ακριβώς έπρεπε να είμαι πίσω! Όχι 11:15 ούτε 11:30, 11! Υπήρχε κανόνας στο σπίτι μας έλεγε "Πάτε, κάντε ότι θέλετε, αφού θέλετε να πάτε στο σύλλογο! Αλλά 11:00 θα είστε πίσω" έτσι έχω συνηθίσει, είναι το υποσυνείδητο ίσως! Έχει μείνει αυτό! αυτά τα βιώματα έχουν μείνει! Είναι κανόνες που μας μείνανε! Τα οποία για μένα είναι στάνταρ από το σπίτι μου, από την οικογένειά μου και όχι από την καταγωγή μου.. E2

Οι κοινωνικές σχέσεις και οι φιλίες ως παράγοντας επιλογής της στρατηγικής της εναρμόνισης

Οι κοινωνικές σχέσεις αλλά και οι φιλίες δημιουργούν δεσμούς με τις χώρες προέλευσης και καταγωγής.

Ότι, ναι μεν εδώ μεγάλωσα [στην Ελλάδα], αλλά έχω και την ελληνική νοοτροπία σε πολλά πράγματα, έχω ήδη δημιουργήσει τον κοινωνικό μου περίγυρο και αυτό είναι ένας πολύ ισχυρός δεσμός. Θεωρώ ότι είμαι και από εδώ E8

*συναισθηματικά είμαι δεμένος και με το Σουδάν.. εννοείται ...όχι μόνο με την χώρα, αλλά και με τους ανθρώπους, τους φίλους μου στο Σουδάν... θα λεγα **E1***

Τα συναισθήματα των ερωτώμενων για τις χώρες υποδοχής και προέλευσης

Ορισμένοι ερωτώμενοι προέρχονται από διπλό οικογενειακό περιβάλλον (πατέρας Σουδανός και μητέρα Ελληνίδα) μεγάλωσαν στο Σουδάν και πήγαιναν σε Ελληνικό σχολείο. Όπως αναφέρουν, το δέσιμο με τις δύο χώρες είναι ισχυρό.

*Μοιάζω πολύ με Σουδανός! ναι μοιάζω γιατί έχω ζήσει εκεί και με έχουν ποτίσει!
Αλλά απ' την άλλη, υπήρχαν τουλάχιστον τρεις μήνες τον χρόνο, κάθε χρόνο, κάθε καλοκαίρι, που είχα επαφή από κοντά με την Ελλάδα! Την οποία Ελλάδα, εμείς την ζούσαμε μέσα από τα βιβλία, μέσα από το σχολείο, που στην ουσία το σχολείο είναι η μισή μέρα σου!
Η μισή ζωή σου! **E7***

Όταν μιλούν για την διπλή τους καταγωγή συχνά γίνονται συναισθηματικοί ως προς τις χώρες προέλευσης και υποδοχής. Αναφέρουν μόνο θετικά συναισθήματα για τις δυο χώρες.

*όσο αγαπώ την Ελλάδα, τόσο αγαπάω και το Σουδάν. Όσο θα πέθαινα για την Ελλάδα, τόσο θα πεθάνω για το Σουδάν **E9***

Το χρώμα του δέρματος

Πολλοί από τους ερωτώμενους στάθηκαν και στο χρώμα του δέρματος, ως παράγοντα επιλογής της στρατηγικής της εναρμόνισης. Το χρώμα του δέρματος είναι ένα χαρακτηριστικό που μαρτυράει άμεσα την αφρικανική τους καταγωγή και είναι αδύνατον να κρυφτεί. Η αναγνώριση ότι είναι διαφορετικοί από την κυρίαρχη ομάδα τους βοηθάει να αποδεχτούν την διπλή τους καταγωγή.

Ξέρω ότι είμαι μια μαύρη γυναίκα στην Ελλάδα. Δηλαδή αναγνωρίζω την καταγωγή μου, είμαι Αφροελληνίδα! δεν θα πω ποτέ ότι είμαι απλά Ελληνίδα. Δεν θεωρώ ότι είμαι απλά Ελληνίδα γιατί δεν είμαι. Έχω και αφρικάνικη καταγωγή. Γι' αυτό και βάζω το 'Αφρο' εκεί.

E8

Η επιλογή της Ελλάδας ως χώρας διαμονής

Οι ερωτώμενοι επιλέγουν την Ελλάδα ως χώρα διαμονής. Οι περισσότεροι, δηλώνουν ότι η ελληνική κουλτούρα και η ζωή εδώ στην Ελλάδα τους ταιριάζει περισσότερο.

...γιατί είναι επιλογή μου είναι από τα λίγα πράγματα που είναι δική μου επιλογή, ας πούμε δεν επέλεξα να γεννηθώ, ούτε σε ποια χώρα θα γεννηθώ, όμως το σε ποια χώρα θα ζήσω, θα δημιουργήσω και θα μεγαλοουργήσω, ήταν η Ελλάδα! E4

Η απόφαση των ερωτώμενων να μείνουν στην Ελλάδα, δυναμώνει την θέληση να αναπτύξουν την στρατηγική της εναρμόνισης ως κατεξοχήν βοηθητική.

Να σου πω.... από την στιγμή που είπα ότι θα ζήσω εδώ, σε μερικά πράγματα πρέπει να συμπεριφέρομαι σαν Έλληνας, γιατί ξέρω ότι εδώ υπερισχύει η ελληνική κουλτούρα οπότε πρέπει να το σεβαστώ και αυτό. Στο σπίτι όμως θα βάλω κελεμπία!. Αυτό είναι το ωραίο! (γέλια) mix [κουλτούρα] με βοηθάει εδώ [στην Ελλάδα]πίστεψέ με! E9

Ο αυτοπροσδιορισμός ως παράγοντας επιλογής της στρατηγικής της εναρμόνισης

Ο αυτοπροσδιορισμός ως αποτέλεσμα πολλών διεργασιών βιωματικών, κοινωνικών, πολιτικών, κ.ά, είναι ένας ακόμη παράγοντας που επηρεάζει την στρατηγική της εναρμόνισης. Όταν τους τέθηκε το ερώτημα ποιά θεωρούν ότι είναι η ταυτότητά τους οι ερωτώμενοι μίλησαν για την διπλή τους καταγωγή και συνδέοντας επιρροές από το σπίτι, τις φιλίες, τα συναισθήματα που βιώνουν για τις δύο χώρες, κατέληξαν σε μια σύνθετη ταυτότητα.

*Ναι θα μπορούσα να πω ότι κατάγομαι από δύο χώρες... Εγώ τα έχω ζήσει και τα δύο και τις δυο κουλτούρες, έχω δει και αυτούς κάτω [στην Αφρική] και αυτούς εδώ [στην Ελλάδα]. Αυτό σημαίνει ότι είμαι ένας άνθρωπος που έχει μεγαλώσει σε δύο χώρες. Τα έχω και τα δύο μέσα μου και το θέλω .. Είμαι μισός- μισός **E6***

Η συλλειτουργία των παραπάνω παραγόντων καθορίζει την επιλογή της στρατηγικής της εναρμόνισης.

5.3 Η επιρροή της ταυτότητάς τους ως μετανάστες 2ης γενιάς αφρικανικής καταγωγής στην ικανοποίηση από την ζωή

Οι ερωτώμενοι υποστηρίζουν, ότι η διπλή τους καταγωγή, η μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και η μη αποδοχή από τις κοινωνίες προέλευσης και υποδοχής τους δυσκολεύει να ενταχθούν σε μία από τις δύο χώρες και συνεπώς να αισθανθούν ικανοποίηση. Σύμφωνα με τον Ε6, υπάρχει η δυσκολία στο να ακολουθήσουν έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής στην χώρα καταγωγής, επειδή έχουν μεγαλώσει και με Ελληνικά πρότυπα. Συνεχίζοντας ο ίδιος (Ε6) αναφέρει ότι υπάρχουν πολλά εμπόδια στην Ελλάδα και λίγες ευκαιρίες, επειδή αντιμετωπίζονται ως ξένοι.

*Επίσης, και αυτό σε παρακαλώ σημείωσε το στην έρευνα που γράφεις, εμείς που έχουμε μεγαλώσει με δυο διαφορετικές κουλτούρες, δεν ταιριάζουμε στο Σουδάν, γιατί εκεί έχουν παρωπίδες ρε φίλε! Είναι κλειστά μυαλά. Είναι μία κουλτούρα One Way δεν έχουν δεξιά αριστερά, ενώ εμείς έχουμε μεγαλώσει διαφορετικά. Δηλαδή έχουμε και ελληνικό στοιχείο. Επίσης, στην Ελλάδα, δεν τρως ψωμί εάν είσαι ξένος! δηλαδή δεν είναι εύκολη ζωή ούτε εδώ [στην Ελλάδα] ούτε εκεί [στο Σουδάν] για εμάς. Οπότε δεν ξέρω, εσύ θα ήσουν ικανοποιημένος;**E6***

Πιο συγκεκριμένα, το μεταναστευτικό τους παρελθόν και η καθημερινή πάλη που δίνουν για να μπορέσουν να νιώσουν ότι είναι ισότιμα μέλη στην ελληνική κοινωνία, συνεχίζεται έως και σήμερα. Η Ε8 αναφέρει

Περιοριζόμαστε σε συγκεκριμένες γειτονίες, έτσι; Δηλαδή εγώ θυμάμαι χαρακτηριστικά όταν έψαχνα για σπίτι στο Γαλάτσι και δεν έβρισκα. Δηλαδή μου λέγανε ότι στο Γαλάτσι δεν νοικιάζανε σπίτια σε μετανάστες. Όλα τόσο δύσκολα, παλιότερα δεν είχαμε καν την ιθαγένεια, και την αποκτήσαμε με δυσκολία και με άρνηση στην ουσία του κράτους και της κοινωνίας και αυτή την άρνηση τη βιώνεις και σήμερα, αύριο, κάθε μέρα που βγαίνεις απ' το σπίτι σου, απ' τα πιο απλά και καθημερινά, απ' τις πιο απλές και καθημερινές συναλλαγές και συναναστροφές καταλαβαίνεις ακόμα και στο υποσυνείδητο του αλλοιού, δεν σε αναγνωρίζει. Ήμασταν τότε μετανάστες, είμαστε και σήμερα. Ε8

Σημαντική για την ικανοποίηση από την ζωή των ερωτώμενων είναι η αποδοχή από την κοινωνία και την πολιτεία. Η μη αποδοχή από την άλλη, τους κάνει να μην είναι ικανοποιημένοι από την ζωή τους και να μην αισθάνονται ενταγμένοι στην ελληνική κοινωνία. Η Ε10 αναφέρει

Ικανοποιημένη; Που, στην Ελλάδα; δεν μπορείς να πεις ότι είμαι ικανοποιημένη. Από την στιγμή που δεν σε αποδέχονται 100% πάντα ψάχνεσαι να βρεις που ανήκεις! Ε10

Επιπλέον, ο Ε5 συμπληρώνει ότι ο ετεροπροσδιορισμός (δηλαδή, οι απόψεις και οι χαρακτηρισμοί των γηγενών για τον ίδιο) επηρεάζει την ικανοποίηση από την ζωή του. Η μη αποδοχή από ένα μέρος των δύο κοινωνιών (υποδοχής και προέλευσης), αλλά και οι αρνητικές συμπεριφορές που αντιμετωπίζει και στις δύο χώρες επειδή είναι διαφορετικός, τον κάνει να μην είναι ικανοποιημένος από την ζωή του.

Είναι μία δύσκολη ερώτηση [αν είναι ικανοποιημένος] που δεν έχω βρει ούτε εγώ απάντηση, για μένα φαντάσου, πόσο μάλλον να σου δώσω. Δεν...ε.. Νιώθω πολύ μπερδεμένος γιατί δεν ανήκω ούτε εκεί, ούτε εδώ. Θα πάω στο Σουδάν θα με πουν χαουάγκια! (έκφραση που υπάρχει από την αποικιοκρατία. Όσοι είναι λευκοί ή έχουν σχέση με την δύση τους

φωνάζουν με αυτό τον τρόπο, που σημαίνει το αφεντικό). (γελάμε)... Θα έρθω εδώ θα με πούνε Αφρικανό. Δεν είναι μόνο το τι νιώθεις, είναι και τι σε κάνουν να νιώσεις οι γύρω σου! E5

Τέλος, ο E4 δεν παρέλειψε να αναφέρει και την μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και για δυσκολίες που αντιμετώπισε μέχρι να αναγνωριστεί ως Έλληνας πολίτης. Αν και ο ίδιος είναι αναγνωρισμένος πολίτης της χώρας, δηλώνει ότι η πολιτική που υπάρχει στην Ελλάδα για τους μετανάστες και συγκεκριμένα για τα παιδιά της «δεύτερης γενιάς», δεν τον ικανοποιεί και τον στενοχωρεί.

Κοίτα, κάτι που με κάνει να μην είμαι ικανοποιημένος, είναι η μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα η οποία δεν έχει αλλάξει και πολύ, για μένα, από παλιά. Θυμάμαι, κάθε χρόνο να βγάζεις την άδεια παραμονής σου που ήταν ήδη ληγμένη! δηλαδή πήγαινες να κάνεις αίτηση και έπαιρνες την άδεια παραμονής που είχε ήδη λήξει για να βγάλεις καινούργια! Αυτό ήταν ψυχοφθόρο να μην ξέρεις αν αύριο το πρωί θα ρθει ένας αστυνομικός να σου χτυπήσει την πόρτα και να σε απελάσει. ή να πει ότι εγώ αυτού του ανθρώπου, δεν θέλω να του βγάλω άδεια παραμονής!... Μέχρι και το 2010 δεν σου αιτιολογούσε κανένας δημόσιος υπάλληλος, δηλαδή, δεν σου έλεγε καλό μου παιδί σου λείπει αυτό το χαρτί! Είχες όλα τα έγγραφα μπροστά τους! Και τον ρώταγες γιατί με κόβετε; ή γιατί με καθυστερείς; αφού είμαι νόμιμος! “δεν έχω καμία υποχρέωση να σου απαντήσω!” σου έλεγε! Οπότε εγώ διεκδίκησα την υπηκοότητα για αυτό το λόγο μόνο! ήθελα να πάρω την ταυτότητα για να πάψω να έχω πρόβλημα Όσο το σκέφτομαι στενοχωριέμαι. Όχι μόνο για μένα, αλλά και για τα υπόλοιπα παιδιά.. E4

Οι περισσότεροι ερωτώμενοι εξέφρασαν ικανοποίηση σε ορισμένους μόνο τομείς της ζωής, ενώ σε άλλους τομείς της ζωής τους διατύπωσαν τις δυσκολίες και τα εμπόδια που χρειάζεται να αντιμετωπίσουν, ούτως ώστε να αισθάνονται ικανοποιημένοι. Παρακάτω παρουσιάζονται οι τομείς που εστίασαν οι περισσότεροι.

5.4 Τομείς που αντιμετωπίζουν δυσκολίες για να νιώσουν ικανοποίηση και που προκαλούν δυσαρέσκεια

Επαγγελματική εξέλιξη

Ο Ε5 αναφέρει την δυσκολία της εύρεσης εργασίας στην Ελλάδα. Δηλώνει τον αγώνα που έχει να κάνει για να πετύχει επαγγελματικά.

*Καταρχάς δεν μπορούσα να τα βγάλω πέρα εδώ πέρα! Δεν ήμουν σπουδαγμένος και εμένα δεν μου αρέσουν οι δουλειές ξέρεις του, του ότι να ναι ρε παιδί μου! Δεν μπορώ να είμαι χαμάλης! Δεν θέλω! Οπότε αποφάσισα να γυρίσω εκεί [στο Σουδάν] δούλεψα για λίγο ως πωλητής σε μία εταιρεία και μετά αποφάσισα ότι πρέπει να σπουδάσω! Οποσδήποτε και βρήκα αυτή την σχολή και μετά ξανά ήρθα, πάλι έκατσα λίγο, έκανα δηλαδή μία προσπάθεια, να μείνω εδώ, δεν μπόρεσα, ξαναγύρισα [στο Σουδάν], δούλεψα για λίγο καιρό και μετά γύρισα πάλι και μπήκα στη σχολή. **E5***

Η Ε8 αναρωτιέται σχετικά με την επιλογή της να μείνει στην Ελλάδα, λέγοντας ότι ίσως να μην μπορέσει να εκπληρώσει όλες της, τις επιθυμίες. Επίσης δηλώνει πως η επιλογή της να μείνει στην Ελλάδα, έχει πολλά εμπόδια και δυσκολίες σε ότι αφορά την επαγγελματική της ανέλιξη επειδή είναι διαφορετική.

*Το ότι επέλεξα να επιστρέψω στην Ελλάδα από την Αγγλία, ενώ όλοι φεύγουν, και γενικά οι κοινότητές μας, και όταν λέω 'μας', ξέρεις εμείς οι Αφρικανοί. Οπότε πάντα στο πίσω του μυαλού μου υπάρχει πάντα ένα... Ένα κάτι, κάτι το ανικανοποίητο. Ότι θα μπορούσα να κάνω κι άλλα πράγματα. Με επηρεάζει επειδή ξέρω ότι όντως επέλεξα να αντιμετωπίσω δυσκολίες, κατάλαβες; Οπότε πάντα υπάρχει αυτό στο πίσω του μυαλού μου.. Υπάρχει πάντα αυτή η σκέψη ότι μπορεί να μην εκπληρώνω, όχι εκπληρώνω, να μην εξαντλώ όλες τις δυνατότητές μου. Δεν ξέρω. Πάρα πολλά εμπόδια στην Ελλάδα δεν να ανέλθεις εύκολα επαγγελματικά και ειδικά εάν είσαι Αφρικανός. Δύσκολα να σε αποδεχτούν σε καλές δουλειές. **E8***

Προσωπική ζωή

Για την προσωπική τους ζωή οι περισσότεροι δήλωσαν, ότι δεν έχουν πετύχει τους στόχους τους ακόμη. Όπως χαρακτηριστικά δηλώνει και ο Ε6, χωρίς να είναι επιλογή του, δεν έχει ικανοποιήσει όλες του τις επιθυμίες. Φαίνεται ότι οι κυρίαρχες ομάδες στις κοινωνίες υποδοχής και προέλευσης δύσκολα αποδέχονται την διαφορετικότητα.

*Για την προσωπική μου ζωή δεν είμαι ικανοποιημένος. Πως να στο πω; δεν έχω ικανοποιήσει όλες μου τις επιθυμίες. Στα τριανταεπτά χρόνια δεν παντρεύτηκα, δεν μπορώ να πω ότι είναι επιλογή μου. Αυτή είναι άλλη μια δυσκολία που συνάντησα εγώ σαν Έλληνας και Χριστιανός εκεί στο Σουδάν. Ξέρεις είναι και το θέμα της θρησκείας εκεί, κατάλαβες; Είναι πιο περιορισμένες οι επιλογές, [να παντρευτεί ένας Χριστιανός μια Μουσουλμάννα] να το πούμε έτσι, πολύ περιορισμένες. Τώρα για εδώ... είμαι Σουδανός που ζει στην Ελλάδα, Ελληνίδες δεν υπάρχουνε τόσες πολλές που να δεχτούν έναν μαύρο κακά τα ψέματα.. Είμαι άνθρωπος της οικογένειας, θέλω να κάνω οικογένεια. Δηλαδή και που έχω φτάσει στα τριανταεπτά μου και δεν έχω παιδιά, είναι κάτι που με πονάει πάρα πολύ. Κατάλαβες; **E6***

5.5 Τομείς που είναι ικανοποιημένοι από την ζωή τους

Οικογένεια

Οι περισσότεροι, δηλώνουν ικανοποιημένοι από το οικογενειακό τους περιβάλλον και χαρακτηρίζουν τον τρόπο που μεγάλωσαν ως πρότυπο.

*Είμαι πολύ ικανοποιημένη με την οικογένειά μου και με την εδώ [στην Ελλάδα] και με την εκεί [στην Αίγυπτο], έχω καλές σχέσεις και εδώ και εκεί.... Μακάρι να μπορούσα να το περάσω και εγώ στα παιδιά μου! τις αξίες που πήρα από οικογένεια μου **E3***

Εργασία

Η εργασία για τους ερωτώμενους είναι ένα σημαντικό κομμάτι. Κάποιοι νιώθουν καταξιωμένοι στον χώρο τους και αισθάνονται ιδιαίτερα ικανοποιημένοι.

Ικανοποιημένος... ικανοποιημένος σίγουρα είμαι με την δουλειά μου επειδή έχω τακτοποιηθεί! και είναι και κάτι που αγαπάω, πραγματικά! είμαι νοσηλευτής, έχω κάνει διάφορες εξειδικεύσεις και υπήρξα για πολλά χρόνια προϊστάμενος ... E4

6. Η ικανοποίηση από την ζωή και η στρατηγική της εναρμόνισης

Ορισμένοι δηλώνουν, ότι η στρατηγική της εναρμόνισης τους βοηθάει στην ικανοποίηση τους από την ζωή. Επίσης αναφέρουν, ότι με την καθημερινή επαφή και τριβή που έχουν με τους γηγενείς, βλέπουν να συμβαίνουν αλλαγές σε κοινωνικό επίπεδο, σε θεσμικό επίπεδο, αλλά και στους ίδιους.

Ο Ε6 αναγνωρίζει ότι η επαφή του με την χώρα καταγωγής, η εμπειρία που απέκτησε εκεί και η κατανόηση των πολιτισμικών στοιχείων στο Σουδάν τον βοήθησαν να αντιληφθεί, ότι η στρατηγική της εναρμόνισης είναι πλεονέκτημα με αποτέλεσμα να είναι ικανοποιημένος από την ζωή του.

... Πήγα στο Σουδάν και πήρα κάποιες αξίες σουδανέζικες, δηλαδή αυτό το πράγμα ότι το... Δεν ξέρω, αλλάξα και δόξα τω θεό απέκτησα την εμπειρία που μου χρειάστηκε. Μπορώ να πω έτσι με σιγουριά, ότι είμαι, έχω ωριμάσει, από το Σουδάν και μετά. Το πιο βασικό κατάλαβα ένα μεγάλο πλεονέκτημα. Μπορώ... όποτε θέλω να συμπεριφέρομαι σαν Έλληνας και όποτε θέλω σαν Σουδανός. ε; αυτό δεν είναι πλεονέκτημα;. Ποιος μπορεί; Μόνο εμείς! ...μπορούμε να ζήσουμε παντού ναι, ναι! αυτό με ικανοποιεί ...E6

Επίσης, ο Ε9 δηλώνει, ότι η διατήρηση των αξιακών στοιχείων από την χώρα προέλευσης καθώς, η υιοθέτηση και εφαρμογή των πολιτισμικών στοιχείων της χώρας υποδοχής, αλλά

και η ενσωμάτωσή του στην ελληνική πραγματικότητα τον κάνουν να είναι ικανοποιημένος από την ζωή του.

*Έχω μεγαλώσει εκεί, έχω φάει εκεί [στο Σουδάν], έχω γνωρίσει όλα τα παιδιά, όλους τους φίλους, Όλα! Όλα τα έχω ζήσει εκεί! Ana Soudani! [είμαι Σουδανός] Και το λέω με υπερηφάνεια! Επίσης ήρθα εδώ [στην Ελλάδα] ρε φίλε και τη παλεύω! Πρέπει! Ήρθα εδώ και εξελίχτηκα σαν Έλληνας, ζω σαν Έλληνας και παλεύω σαν Έλληνας! Και αυτό είναι το δεύτερο καμάρι μου! Αυτό, σημείωσε το, ο μόνος τρόπος για να είσαι ικανοποιημένος είναι να είσαι περήφανος για αυτό που είσαι! **E9***

Η E2 αναφέρει πως είναι ικανοποιημένη, διότι υιοθέτησε το στυλ της χώρας υποδοχής. Χρησιμοποιώντας τη στρατηγική της εναρμόνισης και προσέχοντας την εμφάνισή της, έχει την ικανότητα να κρύψει κάποια στοιχεία (στην προκειμένη περίπτωση την θρησκεία της) τα οποία ενδεχομένως να της προκαλούσαν προβλήματα στην σχέση της με τους Έλληνες.

*Ναι! Νομίζουν ότι όλες οι μουσουλμάνες φορούν μαντίλα Και δεν τους περνάει καν από το μυαλό ότι είμαι μουσουλμάνα. Οπότε πρέπει να ερωτηθώ, συγκεκριμένα και λίγοι με έχουνε ρωτήσει πολύ κοντινά μου πρόσωπα φίλοι μου χρόνια. Ο κύκλος μου γενικότερα, δεν το γνωρίζει καν! Όχι, όχι! Δεν έχει ασχοληθεί γιατί, όπως σου είπα δεν φαίνεται, το στυλ μου, το ντύσιμο μου δεν έχουν σχέση με τις μουσουλμάνες, έχουνε μία συγκεκριμένη εικόνα για τις μουσουλμάνες! Εγώ δεν αντιστοιχώ σε αυτή την εικόνα, οπότε δεν τους περνάει καν. Ναι! Σίγουρα αυτό με βοηθάει να είμαι ικανοποιημένη σε πολλά [το να μην φαίνεται μουσουλμάνα]! και δεν το αναλύω και εγώ αυτό με τη θρησκεία. Όπως σου ξανά είπα έχω το δικό μου τρόπο και στυλ. **E2***

Ο E7 δηλώνει πως με την καθημερινή επαφή, υπάρχει και αμοιβαία επιρροή. Μπορεί να κατανοήσει και να αλλάξει τον τρόπο που τον βλέπουν οι Έλληνες. Αυτή η αναφορά του E7 δείχνει ότι αλλαγές συμβαίνουν και στην κυρίαρχη ομάδα σε βάθος χρόνου και απορρίπτει σε κάποιο βαθμό την μονόπλευρη θεώρηση του επιπολιτισμού.

Δεν το θεωρώ πρόβλημα, το θεωρώ εντελώς φυσικό γιατί ένας Έλληνας δεν θα μπορούσε ποτέ να έχει ένα αραβικό όνομα! Από τη στιγμή που και οι δύο γονείς του είναι Έλληνες! Οπότε είναι απόλυτα φυσιολογικό κάποιος να αναρωτηθεί. Αυτό που με βοηθάει είναι ότι ξέρω καλά και τις δυο κουλτούρες και στην πορεία, όταν κάτσω με κάποιον Έλληνα να το αναλύσω, και του μιλήσω, αντιλαμβάνεται, ότι είμαι Έλληνας και έχω μεγαλώσει, έχω γαλουχηθεί στην ελληνική γλώσσα, έχω τελειώσει όλες τις βαθμίδες του ελληνικού σχολείου μέχρι το πανεπιστήμιο, ότι είμαι πλέον ενταγμένος 100% και παύει να αναρωτιέται. E7

Ο E4 αναφέρει ότι ο προσωπικός αγώνας και η αίσθηση ότι τα έχει καταφέρει είναι και αυτοί τρόποι που επηρεάζουν την ικανοποίηση από την ζωή.

Έχω μάθει από μικρός από τότε που ήρθαμε στην Ελλάδα εγώ και ο αδερφός μου να αγωνίζομαι. Αρχίσαμε να παίρνουμε την ζωή στα χέρια μας από πολύ μικροί, να βγάζουμε άδειες παραμονές από μόνοι μας από πολύ μικροί και να τρώμε όλη την ταλαιπωρία και φτάσαμε στα 25 μας να ξέρουμε πλήρες ... καλύτερα και από τον καλύτερο δικηγόρο τους νόμους που αφορούν τους μετανάστες, για εκείνα τα χρόνια, πάλι το τονίζω, καλύτερα από τον οποιονδήποτε δικηγόρο! μείναμε μόνοι εγώ και ο αδερφός μου και παλέψαμε και χτίσαμε πολλά! ...είμαι πολύ ικανοποιημένος! E4

Τέλος, η E8, νομικός, η οποία δουλεύει στην οργάνωση generation 2.0 (οργάνωση που ασχολείται με τους μετανάστες δεύτερης γενιάς), έδωσε έμφαση και στις θεσμικές-κοινωνικές αλλαγές που συμβαίνουν σιγά σιγά στην Ελλάδα. Όπως αναφέρει, η ελληνική κοινωνία, αλλά και η ελληνική πολιτεία αρχίζουν σιγά-σιγά να αλλάζουν την στάση απέναντι στα παιδιά των μεταναστών. Πρώτον, η πολιτεία επαναδιαπραγματεύεται τους νόμους περί ιθαγένειας και δεύτερον, η κοινωνία αλλάζει από την καθημερινή επαφή. Ελπίζει, λέγοντας πως από εδώ και πέρα η νέα γενιά Αφρικανών-Ελλήνων θα έχει περισσότερες ευκαιρίες.

Ναι! Το κράτος και η κοινωνία σιγά-σιγά αλλάζουν. Οι μικρότερες γενιές που θα μεγαλώσουν έχοντας την ελληνική ιθαγένεια δεν θα έχουν αυτούς τους περιορισμούς που είχαμε εμείς. Θα αρχίσεις να βλέπεις μια διαφοροποίηση. Δηλαδή η γενιά μου, οι

*περισσότεροι έγιναν νοσηλευτές ή έγιναν εργάτες γιατί ήξεραν ότι θα έχουν μόνο εκεί δουλειά. Ενώ τώρα νομίζω, ότι είναι οι πρώτες γενιές που θα έχουνε το κριτήριο της επιλογής. Τουλάχιστον αυτό. Κάποια εμπόδια που υπήρχανε τουλάχιστον, δεν υπάρχουν τώρα. Όσο να 'χει, νομίζω ότι καθώς και υπόλοιπη κοινωνία αρχίζει και βλέπει και έχει επαφή με άλλους Αφρικανούς, να αρχίζουν σιγά-σιγά να τους αποδέχονται κιόλας. Αρχίζεις και βλέπεις ότι σε κάποιους τομείς πλέον τα εμπόδια και τα πρακτικά εμπόδια που υπήρχαν, δεν θα υπάρχουν,.. **E8***

Στην συνέχεια αναφέρει ότι η αλλαγή είναι αμφίδρομη

*Πιστεύω ότι η γενιά που μεγαλώνει τώρα πραγματικά θα είναι σε καλύτερη θέση και πιστεύω ότι θα αποδεχτούν καλύτερα την Ελλάδα γιατί έχουν αρχίσει και βλέπουνε πρότυπα, [άλλους Αφρικανούς] έτσι; Εντάξει, όχι στο βαθμό που θα έπρεπε αλλά τουλάχιστον, κάτι θα δούνε. **E8***

Κεφάλαιο 7: Τελική συζήτηση-Προτάσεις

7.1 Τελική συζήτηση

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνηθεί ποιά στρατηγική επιπολιτισμού χρησιμοποιείται από τους δεύτερης γενιάς μετανάστες αφρικανικής καταγωγής στην Ελλάδα, καθώς και οι παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή της στρατηγικής αυτής. Επιπλέον, σκοπός είναι να ανιχνευτεί το επίπεδο ικανοποίησης που οι ίδιοι εκτιμούν ότι έχουν στην παρούσα φάση της ζωής τους και πώς η στρατηγική που επιλέγουν επηρεάζει την ικανοποίηση από την ζωή τους.

Η στρατηγική της εναρμόνισης

Οι ερωτώμενοι φαίνεται να επιλέγουν ως στρατηγική επιπολιτισμού την εναρμόνιση η οποία είναι συνυφασμένη με την μεικτή πολιτισμική ταυτότητα και ενσωματώνει τα στοιχεία της χώρας προέλευσης και της κοινωνίας υποδοχής (Motti-Stefanidi et al., 2008). Το γεγονός ότι γνωρίζουν καλά την κουλτούρα της Αφρικής και της Ελλάδας, τους βοήθησε να αναπτύξουν την στρατηγική της εναρμόνισης. Την επιλογή τους αυτή την στηρίζουν στην καταγωγή των γονιών τους και στον τρόπο που μεγάλωσαν. Αρκετοί έχουν μεγαλώσει στην Αφρική (Σουδάν) με μητέρα Ελληνίδα και πατέρα Σουδανό. Μεγαλώνοντας μέσα σε τέτοιο περιβάλλον, δήλωσαν ότι από μικροί έμαθαν να θεωρούν την Ελλάδα και το Σουδάν χώρες τους. Επίσης, υπήρχαν και οι ερωτώμενοι οι οποίοι γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην Ελλάδα από Αφρικανούς γονείς. Για αυτούς η Ελλάδα είναι η χώρα τους. Ωστόσο, δεν παρέλειψαν να συνδέσουν την Αφρικανική τους καταγωγή με τους γονείς τους, οι οποίοι φρόντισαν να τους μάθουν την γλώσσα και την κουλτούρα της χώρας. Οι Ari και Cohen (2018) υποστηρίζουν πως μερικοί γονείς επιμένουν τα παιδιά τους να διατηρούν δεσμούς με την χώρα καταγωγής και τα

παροτρύνουν να έχουν επαφές με συγγενικά τους πρόσωπα από την πατρίδα ή και με την κοινότητα των συμπατριωτών τους. Σε αυτή την περίπτωση φαίνεται ότι αυτός ο τύπος κοινωνικοποίησης, συχνά, έχει ως αποτέλεσμα την επιλογή της συγκεκριμένης στρατηγικής.

Επιπρόσθετα, μελετώντας την στάση και την συμπεριφορά των ερωτώμενων, γίνεται αντιληπτό ότι σε πολλές περιπτώσεις, επιλέγουν στοιχεία και από τις δύο χώρες. Ενώ ζουν στην Ελλάδα και ακολουθούν έναν «δυτικό» τρόπο ζωής, παράλληλα σε άλλες πτυχές της ζωής τους, θα επιλέξουν να ακολουθήσουν τον τρόπο ζωής της χώρας καταγωγής.

Σε αντίθεση με τους γονείς τους, των οποίων η κουλτούρα, η γλώσσα και τα έθιμα έχουν την ρίζα τους στη χώρα προέλευσης, οι μετανάστες δεύτερης γενιάς κοινωνικοποιούνται στη χώρα υποδοχής και συχνά διασχίζουν «εθνοτικά όρια» (Agi & Cohen, 2018). Δηλαδή, τα παιδιά που επιλέγουν την στρατηγική της εναρμόνισης, μπορούν συχνά, να συγχωνεύουν διαφορετικά και ανόμοια στοιχεία που προέρχονται από διαφορετικές χώρες (Agi & Cohen, 2018). Από αυτή την άποψη, τα παιδιά των μεταναστών έχουν την δυνατότητα να επιλέξουν συμπεριφορές και πολιτισμικά στοιχεία από διάφορους γεωγραφικούς χώρους που ξεπερνούν τα γνωστά σύνορα του εθνικού κράτους. Κατά συνέπεια για την δεύτερη γενιά, σε αντίθεση με την πρώτη, έννοιες όπως η καταγωγή, ή η εθνικότητα έχουν διαφορετική σημασία (Portes & Zhou, 1993).

Διατηρώντας ισχυρούς δεσμούς με τις παραδόσεις και τις αξίες των εθνοτικών τους ομάδων και υιοθετώντας πολιτιστικές αξίες και συμπεριφορές των ομάδων στη χώρα υποδοχής, τα παιδιά των μεταναστών μπορούν να ενταχθούν και να «ισορροπήσουν», όπως λένε και οι ερωτώμενοι, ανάμεσα σε δύο διαφορετικούς κόσμους (Zhou, 1997).

Καθοριστικό ρόλο στην επιλογή της στρατηγικής της εναρμόνισης έπαιξαν οι παράγοντες που θα εξεταστούν παρακάτω.

Παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή της εναρμόνισης ως στρατηγικής επιπολιτισμού.

Οι ερωτώμενοι αναφέρθηκαν σε πολλούς τομείς της ζωής τους κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων. Οι βασικοί όμως παράγοντες που αναδύθηκαν κατά την διάρκεια των

συνεντεύξεων ήταν οι εξής: η σχέση με τους γονείς τους, οι κοινωνικές σχέσεις και οι φιλίες, τα συναισθήματα των ερωτώμενων για τις χώρες υποδοχής και προέλευσης, το χρώμα του δέρματος, η επιλογή της χώρας διαμονής και ο αυτοπροσδιορισμός.

Η σχέση που έχουν με τους γονείς τους βρέθηκε να είναι ένας σημαντικός παράγοντας, για την επιλογή της στρατηγικής της εναρμόνισης. Είναι σημαντικός διότι σχεδόν όλοι οι ερωτώμενοι μίλησαν με αγάπη για το οικογενειακό τους περιβάλλον και για το πόσο δεμένοι είναι με τον πατέρα τους και την μητέρα τους αντίστοιχα. Όπως δηλώνουν, τα συναισθήματα που έχουν για τους γονείς τους, τους κάνουν να διατηρούν και να ακολουθούν αξίες και πολιτισμικά στοιχεία που έμαθαν από το σπίτι. Η οικογένεια παίζει καθοριστικό ρόλο στην προσαρμογή της δεύτερης γενιάς. Η δεύτερη γενιά αποκτάει μια αίσθηση αυτοεκτίμησης και μαθαίνει να έχει κοινωνικές σχέσεις και αξίες μέσα από την οικογένεια (Berry & Sabatier, 2010). Στις οικογένειες των μεταναστών, οι γονικές μορφές είναι αποτελεσματικές για τη μετάδοση της εθνικής υπερηφάνειας, των οικογενειακών αξιών και την ψυχολογική ευημερία. Η εθνική υπερηφάνεια και η μετάδοση των οικογενειακών αξιών ενισχύεται από γονείς που είναι ζεστοί, ελέγχουν και προωθούν την αυτονομία. Με αποτέλεσμα, οι ερωτώμενοι να είναι θετικοί απέναντι στους γονείς τους, στις αξίες που πήραν από αυτούς και στην επιλογή της εναρμόνισης ως στρατηγικής (Berry & Sabatier, 2010).

Άλλος παράγοντας που επηρεάζει την επιλογή της εναρμόνισης ως στρατηγικής, είναι οι φιλίες-κοινωνικές σχέσεις που δημιουργούνται στη χώρα υποδοχής και προέλευσης. Όπως αναφέρουν και οι Hässler et al. (2019), οι κοινωνικές σχέσεις και φιλίες μπορούν να δημιουργήσουν δεσμούς με τις δύο χώρες, λέγοντας πως όσο καλύτερη είναι η ποιότητα της φιλίας που δημιουργεί η δεύτερη γενιά με άτομα από την χώρα καταγωγής και με άτομα από την χώρα προέλευσης, τόσο περισσότερο θέλουν να διατηρήσουν την κληρονομιά τους και παράλληλα να ενταχθούν.

Από την μία οι φιλίες με άτομα από την χώρα καταγωγής διατηρούν την σχέση που έχουν με την χώρα (Agi & Cohen, 2018) και από την άλλη, οι φιλίες με μέλη της κοινωνίας υποδοχής βοηθούν την δεύτερη γενιά, τόσο στην πολιτιστική υιοθέτηση (την υιοθέτηση πολιτισμικών στοιχείων από την χώρα υποδοχής) όσο και την πολιτισμική διατήρηση (την διατήρηση πολιτισμικών στοιχείων από την χώρα καταγωγής) (Hässler et al., 2019). Όταν τα μέλη της κοινωνίας υποδοχής συναναστρέφονται με άλλες ομάδες, μπορούν να

παρακολουθήσουν και να βιώσουν την προσπάθεια που καταβάλλουν τα παιδιά των μεταναστών για να ενταχθούν. Μπορούν να κατανοήσουν και να υποστηρίξουν τις προσπάθειές της δεύτερης γενιάς στην ένταξη, αλλά και στην διατήρηση της πολιτισμικής τους κληρονομιάς (Hässler et al., 2019).

Άλλος ένας παράγοντας ήταν τα συναισθήματα των ερωτώμενων για τις χώρες υποδοχής και προέλευσης. Οι ερωτώμενοι που προέρχονται από διπλό οικογενειακό περιβάλλον και έχουν ζήσει και στις δυο χώρες, στο Σουδάν και στην Ελλάδα, κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων, εξέφραζαν θετικά συναισθήματα και για τις δύο χώρες αντίστοιχα. Όπως υποστηρίζουν οι Berry και Hou (2017) τα θετικά συναισθήματα και ο δεσμός της δεύτερης γενιάς με την χώρα καταγωγής και προέλευσης μπορεί να διευκολύνει στην επιλογή της στρατηγικής της εναρμόνισης και ως εκ τούτου, να είναι πιο «ομαλή» η ένταξή τους στις εκάστοτε κοινωνίες.

Πολλοί από τους ερωτώμενους στάθηκαν στο χρώμα του δέρματος, ως παράγοντα επιλογής της στρατηγικής της εναρμόνισης. Το χρώμα του δέρματος τους βοηθάει να αναγνωρίσουν την διαφορετικότητά τους και να αποδεχτούν την διπλή τους καταγωγή.

Στην έρευνά τους για την δεύτερη γενιά μεξικανών που ζουν στις ΗΠΑ, οι (Vasquez, Vasquez, Arturo, & Sierra, 1997), παρατήρησαν ότι οι Μεξικανοί που έχουν πιο σκουρόχρωμο δέρμα από τους υπόλοιπους Μεξικανούς, έχουν λιγότερες πιθανότητες να απαρνηθούν την καταγωγή τους. Συνεχίζοντας λένε ότι το χρώμα του δέρματός τους, τους βοηθάει να αναγνωρίσουν την διαφορετικότητά τους και να είναι πιο κοντά στην εθνοτική τους ομάδα. Οι (Davis, Liu, Jones, & Nevitt, 2000) υποστηρίζουν πως οι σκουρόχρωμοι που προσπαθούν να απαρνηθούν την καταγωγή τους και να επιλέξουν μόνο την αφομοίωση στις κοινωνίες των «λευκών» συχνά απογοητεύονται και καταλήγουν στο περιθώριο. Δηλώνουν πως ο πολιτισμός ή η κουλτούρα συχνά ταυτίζονται με την φυλή στα μάτια των «Λευκών» και πως η κοινωνία, όταν υποτιμά το «Μαύρο», υποτιμά και ότι άλλο αντιπροσωπεύει. Η διαδικασία της εναρμόνισης ξεκινά, όταν το άτομο αναγνωρίσει την σημασία της φυλετικής του ταυτότητας σε σχέση με την κουλτούρα της εθνοτικής του ομάδας. Τότε η κουλτούρα και το χρώμα γίνονται πιο ελκυστικά, με αποτέλεσμα, το άτομο, να γίνεται πιο άνετο με το να είναι Αφρικανός και να αναγνωρίσει την διαφορετικότητά του με υπερηφάνεια (Davis et al., 2000; Grusky, 2019).

Επίσης, παράγοντας επιλογής της στρατηγικής της εναρμόνισης είναι και η επιλογή της Ελλάδας ως χώρας διαμονής. Οι ερωτώμενοι, δεν απαρνιούνται την ένταξη και ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία υποδοχής, διότι σύμφωνα με τους περισσότερους, η Ελλάδα είναι η χώρα που επιλέγουν να ζήσουν. Η απόφασή τους να μείνουν στην Ελλάδα, δυναμώνει την θέλησή τους να αναπτύξουν την στρατηγική της εναρμόνισης την οποία θεωρούν κατεξοχήν βοηθητική στην ένταξη, αλλά και στην προσαρμογή τους στην χώρα. Όπως αναφέρουν οι Berry και Sabatier (2010), υπάρχει κοινή παραδοχή ότι οι μετανάστες και οι απόγονοί τους καταλήγουν (με την πάροδο του χρόνου και εφόσον αποφασίσουν ότι θα μείνουν σε μια συγκεκριμένη χώρα) σε εναρμόνιση με την μεικτή πολιτισμική ταυτότητα η οποία ενσωματώνει τα στοιχεία της χώρας προέλευσης και της κοινωνίας υποδοχής. Αυτό συμβαίνει επειδή τα άτομα και οι ομάδες συνειδητοποιούν ότι αυτός είναι ο πιο ψυχολογικά ικανοποιητικός τρόπος ζωής.

Τέλος, παράγοντας επιλογής της εν λόγω στρατηγικής είναι ο αυτοπροσδιορισμός και η σχέση των ερωτώμενων με την πολιτισμική /εθνοτική και την εθνική ταυτότητα. Όταν τους τέθηκε το ερώτημα ποιά θεωρούν ότι είναι η ταυτότητά τους οι ερωτώμενοι κατέληξαν σε μια σύνθετη ταυτότητα. Η πολιτισμική ταυτότητα είναι μια πολυδιάστατη και δυναμική αίσθηση του εαυτού ως μέλος μιας συγκεκριμένης ομάδας ή ομάδων, συμπεριλαμβανομένων των συναισθηματικών, γνωστικών και συμπεριφορικών πτυχών του εαυτού (Kim & Abreu, 2001; Brown, 2013). Ο αυτοπροσδιορισμός των μεταναστών και ιδιαίτερα των παιδιών τους, θεωρείται πλέον ότι έχει δύο πτυχές: την ταυτότητα με την ομάδα κληρονομιάς (εθνοτική ταυτότητα) και την ταυτότητα με την ευρύτερη κοινωνία στην οποία ζει σήμερα (εθνική ταυτότητα) (Berry & Sabatier, 2010).

Οι Berry και Sabatier (2010) στην ποσοτική έρευνα που έκαναν στον Καναδά και στην Γαλλία αντίστοιχα, για τα παιδιά των μεταναστών που ζουν εκεί, αναφέρουν ότι η μονοδιάστατη προσέγγιση, στην οποία τα άτομα πρέπει να επιλέξουν μεταξύ των δύο ταυτοτήτων, δεν καταγράφει την πολυπλοκότητα του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά των μεταναστών σκέφτονται για τη ζωή τους στις κοινωνίες που ζουν. Παράλληλα, ως προς την διαμόρφωση της ταυτότητας των ερωτώμενων, είναι και η ικανότητά τους να υπάρχουν ταυτόχρονα ανάμεσα σε δύο πολιτισμούς και να διαπραγματεύονται τη διαμόρφωση της κατά τρόπο ώστε, αφενός, να διατηρήσουν δεσμούς με την οικογένειά τους και την χώρα καταγωγής και αφετέρου, να ενταχθούν στη χώρα υποδοχής

(LaFromboise, Coleman, & Gerton, 1993). Στη διαδικασία αυτή φαίνεται να υπεισέρχονται κατ' εξοχήν κοινωνικοπολιτισμικοί παράγοντες, όπως είναι το σχολικό περιβάλλον, οι κοινωνικές και φιλικές σχέσεις, η σχέση που έχουν με τους γονείς τους, κ.ά, (Côté, 1996).

Η επιρροή της ταυτότητάς τους ως μετανάστες 2ης γενιάς αφρικανικής καταγωγής στην ικανοποίηση από την ζωή

Η εμπειρία των διακρίσεων αποθαρρύνει ιδιαίτερα την αίσθηση των μεταναστών και των παιδιών τους ότι ανήκουν στη χώρα υποδοχής (Berry & Hou, 2017).

Παρά το γεγονός ότι γεννιούνται και κοινωνικοποιούνται στις χώρες υποδοχής, ορισμένα παιδιά των μεταναστών φαίνονται τουλάχιστον τόσο δυσαρεστημένα από τη ζωή τους όσο και οι γονείς τους (Safi, 2009). Οι ερωτώμενοι, σε αυτή την έρευνα, μίλησαν για διάφορους τομείς της ζωής τους. Ανέφεραν συναισθήματα, επιλογές, εργασία, προσωπική ζωή.

Υποστηρίζουν, ότι η διπλή τους καταγωγή, η μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και η μη αποδοχή από τις κοινωνίες προέλευσης και υποδοχής τους δυσκολεύει να ενταχθούν σε μία από τις δύο χώρες και συνεπώς να αισθανθούν ικανοποίηση. Στην ερώτηση εάν είναι ικανοποιημένοι από την ζωή τους και σε ποιους τομείς, οι ερωτώμενοι δυσκολεύτηκαν και οι απαντήσεις τους μάλλον δεν ήταν ξεκάθαρες. Άλλοι ήταν ικανοποιημένοι και άλλοι πάλι δεν ήταν. Αυτό συμβαίνει μάλλον διότι οι διακρίσεις και οι αρνητικές πολιτικές των κρατών, ανεξάρτητα αν αφορούν μετανάστες πρώτης ή δεύτερης γενιάς, μπορούν να οδηγήσουν ορισμένα μέλη εθνοτικών ομάδων να εκφράσουν χαμηλότερη ικανοποίηση από τη ζωή (Safi, 2009). Η εμπειρία των διακρίσεων έχει αποδειχθεί ότι είναι ένας από τους μεγαλύτερους παράγοντες κινδύνου για την ευημερία των μεταναστών και των παιδιών τους (Grant, 2007; Berry & Sabatier, 2010).

Η συμπεριφορά των γηγενών απέναντι στους ερωτώμενους παίζει σημαντικό ρόλο και επηρεάζει την ικανοποίηση από την ζωή τους. Δηλαδή, ένα σημαντικό κομμάτι της ικανοποίησης από την ζωή αφορά τον αντίκτυπο που έχει στις μεταναστευτικές γενιές το θέμα της ενσωμάτωσής τους στην κοινωνία υποδοχής (Safi, 2009).

Η ικανοποίηση από την ζωή και η στρατηγική της εναρμόνισης

Όπως αναφέρουν οι Berry και Hou (2017), παρά τις διακρίσεις, τα παιδιά των μεταναστών που επιλέγουν την ενσωμάτωση και την εναρμόνιση με την πολιτισμική τους ταυτότητα, καταφέρνουν να επιτύχουν ένα επίπεδο ικανοποίησης από τη ζωή και μια ψυχική υγεία που είναι αρκετά υψηλή. Οι ερωτώμενοι μιλώντας για πολλές πτυχές της ζωής τους αναφέρθηκαν στις επιλογές τους, στην εργασία τους, κ.τ.λ. Ζώντας στην Ελλάδα, κατάφεραν να επιτύχουν σε ορισμένους τομείς, μέσω της καθημερινής επαφής με τους γηγενείς, τον προσωπικό τους αγώνα για επιτυχία και ευημερία και επιλέγοντας την διατήρηση των πολιτισμικών στοιχείων της χώρας καταγωγής και την ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία. Επιλέγουν την στρατηγική της εναρμόνισης η οποία φαίνεται να φέρνει και ικανοποίηση από την ζωή (Berry & Hou, 2017). Η επιλογή τους αυτή φαίνεται να καθορίζεται από την εμπειρία και η επαφή τους με την κοινωνία υποδοχής επηρέασε τον τρόπο συμπεριφοράς των γηγενών. Καθώς η διαδικασία της επαφής είναι αμφίδρομη, αποδεικνύεται ότι αλλαγές συμβαίνουν και στην κυρίαρχη ομάδα ανατρέποντας, με κάποιο τρόπο, την μονόπλευρη θεώρηση του επιπολιτισμού (Sam, 2006).

Τέλος, έδωσαν έμφαση και στις θεσμικές-κοινωνικές αλλαγές που συμβαίνουν τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα. Αναφέρθηκε ειδικά η καινούρια-διαφορετική στάση απέναντι στα παιδιά των μεταναστών: αλλαγή του νόμου περί ιθαγένειας και αισθητή αλλαγή της κοινωνίας. Ως αποτέλεσμα όλων αυτών από τις συνεντεύξεις, υπήρχε μια αισιόδοξη άποψη πως από εδώ και πέρα η νέα γενιά Αφρικανών-Ελλήνων θα έχει περισσότερες ευκαιρίες και ότι και τα παιδιά των μεταναστών θα αρχίζουν να βλέπουν την Ελλάδα πιο θετικά.

7.2 Προτάσεις

Από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι οι ερωτώμενοι χρησιμοποιούν ως στρατηγική επιπολιτισμού την εναρμόνιση η οποία είναι συνυφασμένη με την μεικτή πολιτισμική ταυτότητα και ενσωματώνει τα στοιχεία της χώρας προέλευσης και της κοινωνίας υποδοχής (Motti-Stefanidi et al., 2008). Αν και υπήρχε μια αισιόδοξη άποψη από μερικούς (ερωτώμενους) για περισσότερες ευκαιρίες στην εργασία, αλλά και αλλαγές στον νόμο περί ιθαγένειας για τα παιδιά των μεταναστών στην Ελλάδα, και παρόλο που η σύνθεση των δύο πολιτισμικών στοιχείων στην ταυτότητα του ατόμου οδηγεί σε εσωτερική ισορροπία και καλή ψυχική υγεία, οι ερωτώμενοι δεν έκρυψαν ότι έμμεσα ή άμεσα, λόγω διαφορετικότητας, έχουν βιώσει διακρίσεις οι οποίες δυσκολεύουν την επιλογή της εναρμόνισης ως στρατηγικής και συνεπώς την «ομαλή» ένταξη ή ενσωμάτωσή τους στη χώρα υποδοχής (Berry & Hou, 2017). Όπως υποστηρίζουν οι Berry και Hou (2017), οι διακρίσεις που βιώνει η δεύτερη γενιά σε διάφορους τομείς, επηρεάζουν τις στρατηγικές που επιλέγουν, την ικανοποίηση από τη ζωή τους, καθώς και στη ψυχική τους υγεία. Οι (Motti-Stefanidi, Pavlopoulos, & Asendorpf, 2018) συμπληρώνουν ότι τα άτομα που βιώνουν διακρίσεις, έχουν αυξημένο στρες, αισθάνονται ξένοι και χάνουν την θέληση να υιοθετήσουν χαρακτηριστικά από την χώρα υποδοχής.

Στην προσπάθεια να επιλεγθεί η στρατηγική της εναρμόνισης από όλα τα παιδιά των μεταναστών, οι ίδιοι ερευνητές (Berry & Hou, 2017; Motti-Stefanidi et al., 2008) υποστηρίζουν ότι είναι σημαντική η προώθηση πολιτικών που προάγουν τη διαφορετικότητα (πολυπολιτισμικότητα/ διαπολιτισμικότητα) και που υποστηρίζουν την ένταξή τους. Σε αυτή τη βάση, οι Berry και Hou (2017) θεωρούν ότι οι πολιτικές θα πρέπει να ακολουθούν δύο βασικές αρχές: την προώθηση της πολιτιστικής πολυμορφίας ως δημόσιου αγαθού και το «άνοιγμα» της κοινωνίας για πλήρη και ισότιμη συμμετοχή όλων των πολιτών της.

Σε αυτή τη κατεύθυνση θα μπορούσαν να σχεδιαστούν και να προωθηθούν προγράμματα ενημέρωσης για τον νόμο περί ιθαγένειας αρχικά σε δημόσιους φορείς, με

τους οποίους συναναστρέφεται καθημερινά κάθε πολίτης, όπως και ο «δεύτερης γενιάς μετανάστης». Οι ερωτώμενοι της έρευνας, παρόλο που είναι Έλληνες πολίτες – πλην ενός-παρουσίασαν αρκετά περιστατικά διαφορετικής αντιμετώπισης σε σημαντικές διαδικασίες (όπως ανανέωση διαβατηρίου) κυρίως από δημόσιους φορείς. Αυτή η στάση και συμπεριφορά δημοσίων υπαλλήλων, τους έκανε να αισθάνονται ξένοι στην ίδια τους τη χώρα, όπως εκείνοι ανέφεραν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων.

Η ελληνική πολιτεία έχει θεσπίσει νόμους σύμφωνα με τους οποίους διασφαλίζεται η ίση μεταχείριση από τους δημόσιους φορείς όλων των Ελλήνων πολιτών ανεξάρτητα από την καταγωγή τους, το χρώμα του δέρματός τους, τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό, κτλ. (<https://www.ypakp.gr/uploads/files/2538.pdf>). Φαίνεται όμως ότι η θέσπιση των νόμων δεν ήταν αρκετή καθώς η εφαρμογή τους παρέμενε στην διακριτική ευχέρεια των υπαλλήλων.

Ο Συνήγορος του Πολίτη, προφανώς για να βοηθήσει στην ουσιαστική εφαρμογή των νόμων αυτών απέστειλε στις δημόσιες υπηρεσίες τον «*οδηγό διαφορετικότητας για δημόσιους υπαλλήλους*» (<https://www.synigoros.gr/resources/web.pdf>). Σκοπός του οδηγού αυτού είναι η καταπολέμηση των διακρίσεων. Επομένως και σύμφωνα με τα παραπάνω, η συστηματική εκπαίδευση των δημοσίων υπαλλήλων σε θέματα διαφορετικότητας θα συνέβαλε στην ευαισθητοποίησή τους και στην σωστή εφαρμογή του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου. Η ισότιμη αντιμετώπιση και η πρόσβαση στις υπηρεσίες είναι μια πολιτική «από τα πάνω» η οποία σε συνδυασμό με την συστηματική ευαισθητοποίηση των εμπλεκόμενων θα βοηθήσει στην βελτίωση των κοινωνικών συνθηκών και στην προαγωγή της στρατηγικής της εναρμόνισης, όπως επίσης, στην εσωτερική ισορροπία και καλή ψυχική υγεία των παιδιών των μεταναστών (Motti-Stefanidi et al., 2008).

Στην ίδια κατεύθυνση, η ενδυνάμωση των μεταναστευτικών κοινοτήτων και συλλόγων παίζει σημαντικό ρόλο στην ενεργή προώθηση των δικαιωμάτων και των ιδιαίτερων πολιτισμικών χαρακτηριστικών τους (π.χ. κτίσιμο τζαμιού), καθώς και στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινότητας. Η αποδοχή των δικαιωμάτων και των ιδιαίτερων πολιτισμικών χαρακτηριστικών των μεταναστών από τους πολίτες της χώρας υποδοχής, δίνει τη δυνατότητα της επιλογής της εναρμόνισης ως στρατηγικής, καθώς και της κοινωνικής συνοχής, ενώ παράλληλα αποκλείει την περιθωριοποίησή τους. Τέτοιες

πολιτικές επιτρέπουν στα παιδιά των μεταναστών να έχουν την αίσθηση ότι ανήκουν και στις δυο κοινωνίες (προέλευσης και υποδοχής) βοηθώντας τους να είναι ικανοποιημένοι και από την ζωή τους (Berry & Hou, 2017).

Επίσης, σημαντική κρίνεται οποιαδήποτε παρέμβαση πρόληψης (καθολική, επικεντρωμένη ή ενδεδειγμένη) (ΕΠΙΨΥ, ΕΚΤΕΠΝ, ΟΚΑΝΑ, 2011). Τέτοιου τύπου παρεμβάσεις, συνήθως υλοποιούνται στις πρώτες τάξεις των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και μπορούν να εφαρμοστούν είτε στην ομάδα στόχου («δεύτερης γενιάς μετανάστες»), είτε στο σύνολο της σχολικής κοινότητας.

Στη πρώτη περίπτωση, οι Παυλόπουλος κ.ά. (2009) υποδεικνύουν την ανάγκη «να δοθεί έμφαση σε ομάδες παιδιών που αντιμετωπίζουν αυξημένη αντιξοότητα, ώστε να «θωρακιστούν» με προστατευτικούς παράγοντες για την προσαρμογή τους σε τομείς όπως η επίλυση προβλημάτων, οι κοινωνικές δεξιότητες και οι στρατηγικές αντιμετώπισης στρεσογόνων καταστάσεων». Η εφαρμογή επικεντρωμένων παρεμβάσεων πρόληψης στοχεύει σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως οι «δεύτερης γενιάς μετανάστες», με σκοπό τον περιορισμό εκδήλωσης προβλημάτων συναφών με την διάκριση και την περιθωριοποίηση (ΕΠΙΨΥ, ΕΚΤΕΠΝ, ΟΚΑΝΑ, 2011).

Στη δεύτερη περίπτωση, θα μπορούσαν να εφαρμοστούν προγράμματα καθολικών παρεμβάσεων πρόληψης στο σύνολο της σχολικής κοινότητας, που προωθούν την κοινωνική συνοχή, προάγουν την διαφορετικότητα και συνεπώς μειώνουν τα στερεότυπα και τις διακρίσεις. Απώτερος σκοπός αυτών των παρεμβάσεων είναι η αποτροπή ή καθυστέρηση των διακρίσεων και της περιθωριοποίησης (ΕΠΙΨΥ, ΕΚΤΕΠΝ, ΟΚΑΝΑ, 2011). Οι καθολικές παρεμβάσεις πρόληψης παρέχουν μία ολιστική προσέγγιση, συμβάλλουν στην αντιμετώπιση διαφορετικών εκφάνσεων του προβλήματος και ενδυναμώνουν το πρόσωπο εντός της ομάδας (Σωματείο εργαζομένων στα κέντρα πρόληψης των εξαρτήσεων και προαγωγής της ψυχοκοινωνικής υγείας, 2016).

Δεδομένου ότι αρκετοί ερωτώμενοι μίλησαν για περιστατικά διαφορετικής αντιμετώπισης από μέλη της κοινωνίας υποδοχής, μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να εστιάσουν στο κατά πόσο οι διακρίσεις επηρεάζουν τις στρατηγικές που επιλέγουν. Επίσης θα μπορούσε να γίνει μια μελέτη της οποίας το δείγμα να είναι ενήλικες Αφρικανοί «μετανάστες δεύτερης γενιάς» από τους οποίους θα ζητείται να μιλήσουν για τις στρατηγικές επιπολιτισμού που επέλεξαν πριν φτάσουν στην ενηλικίωσή τους (δηλαδή να

μιλήσουν για μια περίοδο κατά την οποία δεν υπήρχε το σημερινό θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα). Θα ήταν αρκετά σημαντική η έρευνα για να κατανοηθεί η πορεία και οι δυσκολίες της δεύτερης γενιάς προς την ενηλικίωση και να αναπτυχθούν πολιτικές και παρεμβάσεις οι οποίες μπορούν να βοηθήσουν στην βελτίωση της ζωής τους, αλλά και των παιδιών τους.

Τέλος, προτείνονται μελλοντικές μελέτες να επαναλάβουν την παρούσα έρευνα σε μεγαλύτερο αριθμό ερωτώμενων, ούτως ώστε να καταστεί εφικτή η γενίκευση των συμπερασμάτων της και να προσδιοριστούν με μεγαλύτερη ακρίβεια τα αποτελέσματά της.

Βιβλιογραφία:

Ξενόγλωσση:

- Alba, R., & Nee, V. (1997). Rethinking assimilation theory for a new era of immigration. *International Migration Review*, 31(4), 826-874.
- Ari, L. L., & Cohen, N. (2018). Acculturation Strategies and Ethnic Identity Among Second-Generation Israeli Migrants in the United States. *Contemporary Jewry*, 38(3), 345-364.
- Arpino, B., & de Valk, H. (2018). Comparing life satisfaction of immigrants and natives across Europe: the role of social contacts. *Social Indicators Research*, 137(3), 1163-1184.
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 697-712.
- Berry, J. W. (2006). Design of acculturation studies. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds). *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp. 129-141). New York, NY: Cambridge University Press.
- Berry, J. W., & Kim, U. (1988). Acculturation and mental health. In P. R. Dasen, J. W. Berry, & N. Sartorius (Eds.), *Cross-cultural research and methodology series, Vol. 10. Health and cross-cultural psychology: Toward applications* (pp. 207–236). Newbury Park, CA: Sage.

- Berry, J. W., & Hou, F. (2017). Acculturation, discrimination and wellbeing among second generation of immigrants in Canada. *International Journal of Intercultural Relations*, 61, 29-39.
- Berry, J. W., & Sabatier, C. (2010). Acculturation, discrimination, and adaptation among second generation immigrant youth in Montreal and Paris. *International Journal of Intercultural Relations*, 34(3), 191-207.
- Besevegis, E., & Pavlopoulos, V. (2008). Acculturation patterns and adaptation of immigrants in Greece. In M. Finklestein & K. D. Brown (Eds.), *Psychosocial stress in immigrants & in members of minority groups as a factor of terrorist behavior* (Vol. 40, pp. 23-34). Amsterdam: IOS Press
- Bolognani, M. (2014). Visits to the country of origin: how second-generation British Pakistanis shape transnational identity and maintain power asymmetries. *Global Networks*, 14(1), 103-120.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Brown, C. M., Gibbons, J. L., & Hughes, H. M. (2013). Acculturation clusters and life satisfaction. *Acta de Investigación Psicológica*, 3(2), 1108-1121.
- Chirkov, V. (2009). Summary of the criticism and of the potential ways to improve acculturation psychology. *International Journal of Intercultural Relations*, 33(2), 177-180.
- Côté, J. E. (1996). Sociological perspectives on identity formation: The culture–identity link and identity capital. *Journal of Adolescence*, 19(5), 417-428.

- Dennis, J., Basañez, T., & Farahmand, A. (2010). Intergenerational conflicts among Latinos in early adulthood: Separating values conflicts with parents from acculturation conflicts. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 32(1), 118-135.
- Grant, P. R. (2007). Sustaining a strong cultural and national identity: The acculturation of immigrants and second-generation Canadians of Asian and African descent. *Journal of International Migration and Integration/Revue de l'Integration et de la Migration Internationale*, 8(1), 89.
- Grusky, D. (2019). *Social Stratification: Class, Race, and Gender in Sociological Perspective*. New York: Routledge.
- Hässler, T., González, R., Lay, S., Lickel, B., Zagefka, H., Tropp, L. R., ... & Bernardino, M. (2019). With a little help from our friends: The impact of cross-group friendship on acculturation preferences. *European Journal of Social Psychology*, 49(2), 366-384.
- Heath, A. F., Rethon, C., & Kilpi, E. (2008). The second generation in Western Europe: Education, unemployment, and occupational attainment. *Annual Review of Sociology* 34, 211-235.
- Hormuth, S. E. (1990). *The ecology of the self: Relocation and self-concept change*. Cambridge University Press.
- Kim, B. S. K., & Abreu, J. M. (2001). Acculturation measurement: Theory, current instruments, and future directions. In J. G. Ponterotto, J. M. Casas, L. A. Suzuki, & C. M. Alexander (Eds.), *Handbook of Multicultural Counseling* (pp. 394–424). Thousand Oaks, CA: Sage

- LaFromboise, T., Coleman, H. L., & Gerton, J. (1993). Psychological impact of biculturalism: Evidence and theory. *Psychological Bulletin*, 114(3), 395.
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Obradović, J., & Masten, A. S. (2008). Acculturation and adaptation of immigrant adolescents in Greek urban schools. *International Journal of Psychology*, 43(1), 45-58.
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., & Asendorpf, J. B. (2018). Immigrant youth acculturation and perceived discrimination: Longitudinal mediation by immigrant peers' acceptance/rejection. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 59, 36-45.
- Neto, F. (1995). Predictors of satisfaction with life among second generation migrants. *Social Indicators Research*, 35(1), 93-116.
- Polit, D. F. & Beck, C. T., (2010). Generalization in quantitative and qualitative research: Myths and strategies, *International Journal of Nursing Studies*, 47(11), 1451-1458.
- Pope-Davis, D. B., Liu, W. M., Ledesma-Jones, S., & Nevitt, J. (2000). African American acculturation and Black racial identity: A preliminary investigation. *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 28(2), 98-112.
- Portes, A., & Zhou, M. (1993). The new second generation: Segmented assimilation and its variants. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530(1), 74-96.
- Redfield, R., Linton, R., & Herskovits, M. J. (1936). Memorandum for the study of acculturation. *American Anthropologist*, 38(1), 149-152.

- Roccas, S., Horenczyk, G., & Schwartz, S. H. (2000). Acculturation discrepancies and well-being: The moderating role of conformity. *European Journal of Social Psychology, 30*(3), 323-334.
- Rogler, L. H. (1994). International migrations: A framework for directing research. *American Psychologist, 49*(8), 701.
- Rosenthal, L., & Levy, S. R. (2010). The colorblind, multicultural, and polycultural ideological approaches to improving intergroup attitudes and relations. *Social Issues and Policy Review, 4*(1), 215-246.
- Rumbaut, R. G. (1994). The crucible within: Ethnic identity, self-esteem, and segmented assimilation among children of immigrants. *International Migration Review, 28*(4), 748-794.
- Rumbaut, R. G. (2015). Assimilation of immigrants. In J. D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, (Vol. 2, pp. 81-87). Oxford: Elsevier.
- Safi, M. (2009). Immigrants' life satisfaction in Europe: Between assimilation and discrimination. *European Sociological Review, 26*(2), 159-176.
- Sam, D. L. (1998). Predicting life satisfaction among adolescents from immigrant families in Norway. *Ethnicity & Health, 3*(1-2), 5-18.
- Sam, D. L., & Berry, J. W. (2006). *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Sam, D. L. (2006). Acculturation: Conceptual background and core components. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds). *The Cambridge Handbook of*

Acculturation Psychology (pp. 11-26). New York, NY: Cambridge University Press.

- Schwartz, S. J., Unger, J. B., Zamboanga, B. L., & Szapocznik, J. (2010). Rethinking the concept of acculturation: implications for theory and research. *American Psychologist*, 65(4), 237.
- Shin, D. C., & Johnson, D. M. (1978). Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life. *Social Indicators Research*, 5(1-4), 475-492.
- Vazquez, L. A., Garcia-Vazquez, E., Bauman, S. A., & Sierra, A. S. (1997). Skin color, acculturation, and community interest among Mexican American students: A research note. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 19(3), 377-386.
- Ward, C., & Rana-Deuba, A. (1999). Acculturation and adaptation revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(4), 422-442.
- Zhou, M. (1997). Growing up American: The challenge confronting immigrant children and children of immigrants. *Annual Review of Sociology*, 23(1), 63-95.

Ελληνική:

- Γαλάνης, Π. (2017). Βασικές αρχές της ποιοτικής έρευνας στις επιστήμες υγείας. *Archives of Hellenic Medicine/Arheia Ellenikes Iatrikes*, 34(6). Retrieved from <https://www.mednet.gr/archives/2017-6/pdf/834.pdf>.
- ΕΠΙΨΥ, ΕΚΤΕΠΝ, ΟΚΑΝΑ. (2011). *Εγχειρίδιο για την Πρόληψη της ουσιοεξάρτησης. Κατευθυντήριες γραμμές και σχεδιασμός Παρεμβάσεων*. Αθήνα.

- Κασιμάτη, Κ. (1983). Η πολιτισμική ταυτότητα της δεύτερης γενιάς των Ελλήνων μεταναστών της δυτικής Γερμανίας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 48(48), 3-20.
- Παυλόπουλος, Β., Μπεζεβέγκης, Η., & Γεωργαντή, Κ. (2012). Εθνική Ταυτότητα και Ψυχολογική Προσαρμογή Εφήβων Μεταναστών. Στο Α. Παπαστυλιανού (Επιμ.), *Διαπολιτισμικές Διαδρομές: Παλιννόστηση και Ψυχοκοινωνική Προσαρμογή* (σσ. 91-124). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παυλόπουλος, Β., Ντάλλα, Μ., Καλογήρου, Σ., Θεοδώρου, Ρ., Μαρκούση, Δ., & Μόττη-Στεφανίδη, Φ. (2009). Επιπολιτισμός και προσαρμογή μεταναστών εφήβων στο σχολικό πλαίσιο. *Ψυχολογία*, 16(3), 400-421.
- Πολυτήρα, Π. (2011). *Η συμβολή των πρόσφατων νομοθετικών πρωτοβουλιών στην επίλυση των υφιστάμενων προβλημάτων που αφορούν την διαμονή και την κοινωνική ένταξη της δεύτερης γενιάς μεταναστών στην Ελληνική Επικράτεια*. Εθνική Σχολή Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τμήμα Μεταναστευτικής Πολιτικής, Αθήνα.
- Προκοπάκης, Ε. (2010). *Μετανάστευση και στρατηγικές κοινωνικής ένταξης στον αστικό χώρο: Η περίπτωση της πόλης του Ηρακλείου* (Doctoral dissertation). Retrieved from <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/29079>.
- Σορώτου, Φ. (2014). *Κοινότητες Αιγύπτιων και Σουδανών Μουσουλμάνων Μεταναστών/στριών και Προσφύγων στην Αθήνα: μορφές εκπαίδευσης και ενδυνάμωση ταυτότητας των παιδιών τους* (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://ikee.lib.auth.gr/record/134097>

- Συνήγορος του Πολίτη. (2014). *Ποιόν έχω απέναντί μου: Οδηγός διαφορετικότητας για δημόσιους υπαλλήλους με σκοπό την καταπολέμηση των διακρίσεων*. Αθήνα: Συνήγορος του Πολίτη. Available at: <https://www.synigoros.gr/resources/web.pdf>.
- Σωματείο Εργαζομένων στα Κέντρα Πρόληψης των Εξαρτήσεων και Προαγωγής της Ψυχοκοινωνικής Υγείας. (2016). *κοινότητα, πρόληψη των εξαρτήσεων, Κέντρα Πρόληψης: Φιλοσοφία, πρακτική, προβλήματα, προτάσεις*. Αθήνα. Available at: <https://prolipsisworkers.files.wordpress.com/2017/05/cf80cf81cf8ccf84ceb1cf83ceb7ceb8ceb5cf83cebcceb9cebacf8cceb8cf80.pdf>.
- Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Τσιώλης, Γ. (2017). Θεματική Ανάλυση Ποιοτικών Δεδομένων. Συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό στη ΘΕ ΕΚΠ51-ΠΜΣ: Επιστήμες της Αγωγής. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Retrieved from https://www.academia.edu/32187411/Γ._Τσιώλης_2017_.Θεματική_Ανάλυση_Ποιοτικών_Δεδομένων._Συμπληρωματικό_εκπαιδευτικό_υλικό_στη_Θ.Ε._ΕΚΠ51_ΠΜΣ_Επιστήμες_της_Αγωγής._Ελληνικό_Ανοικτό_Πανεπιστήμιο_ΕΑΠ_.Σελ._31.
- Χαλιάπα, Α. (2009). *Η ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα: η προβληματική της δεύτερης γενιάς* (Doctoral dissertation). Retrieved from <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/32363>.

Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία:

- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, (2005). *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*. 27 Ιανουαρίου 2005. ΝΟΜΟΣ ΥΠ" ΑΡΙΘ. 3304/2005. Εφαρμογή της

αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου. Retrieved from <https://www.ypakp.gr/uploads/files/2538.pdf>. [πρόσβαση στις 12/6/2020]

- Τράπεζα Πληροφοριών Νομοθεσίας (<https://www.e-nomothesia.gr/kat-ithageneia/n-4332-2015.html>). [πρόσβαση στις 12/6/2020]

Παράρτημα

Οδηγός συνέντευξης

Χαρακτηριστικά των ερωτώμενων:

- Ηλικία
- Τόπος Γέννησης
- Τόπος Διαμονής
- Μορφωτικό Επίπεδο
- Οικογενειακή κατάσταση
- Ιθαγένεια
- Καταγωγή γονέων

Κύριοι άξονες:

- Πως αυτοπροσδιορίζεσαι; (νοιώθεις Έλληνας ή Αφρικανός;) - πως νιώθεις σε σχέση με την Ελλάδα και σε ποια κουλτούρα νιώθεις ότι ανήκεις;
- Έχεις ποτέ αντιμετωπίσει διαφορετική συμπεριφορά εδώ που ζεις που θεωρείς ότι ήταν λόγω χρώματος, θρησκείας ή άλλης διαφοράς που έχεις; Σε ποιους τομείς;
- Πως αντιμετώπισες αυτές τις συμπεριφορές; Τι σε έκανε να τις αντιμετωπίσεις με αυτόν τον τρόπο; πως ένιωσες τότε; Πως αξιολογείς τώρα τον τρόπο αντιμετώπισης που χρησιμοποίησες;
- Πόσο ικανοποιημένος θα έλεγες ότι είσαι αυτή την στιγμή στη ζωή σου σε διαφορετικούς τομείς (ευκαιρίες για εργασία, κοινωνικές/ φιλικές/ προσωπικές σχέσεις, καθημερινή αντιμετώπιση από τους άλλους κλπ)